

**Дин же ишеним эркиндиги
жана коопсуздук:
Саясат маселелери
боюнча колдонмо**

Дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук: Саясат маселелери боюнча колдонмо

ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча
бюросу тарабынан басылып чыккан (ДИАУБ)
Миодова көчөсү 10
00-251 Варшава
Польша

www.osce.org/odhr
© ЕККУ/ДИАУБ, 2019

Бардык укуктар корголгон. Ушул публикациянын мазмунун билим берүү жана башка коммерциялык эмес максаттарда колдонуу үчүн эркин көчүрмөлөөгө жана пайдаланууга болот, бирок ар бир пайдалануу булак катарында ЕККУ ДИАУБга шилтеме келтирүү менен коштолууга тийиш.

ISBN 978-83-66089-78-5

Мукабанын жана ички беттеринин дизайны: Homework

Мукабада сүрөттөлгөн өрүлгөн аркан диндин же ишенимдин жана коопсуздуктун өз ара байланышы арканды түзгөн чырмалышкан жиптерге окшош. Бул метафора басылманы даярдоо учурунда профессор Бретт Шарфс тарабынан сунушталган.

Centrum Poligrafii тарабынан Польшада басылган.

Мазмуну

Ыраазычылыктар	4
Киришүү	5
1. Адам укуктары жана ЕККУнун комплекстүү коопсуздук концепциясы	9
2. ЕККУнун милдеттенмелери жана дин же ишеним эркиндиги боюнча эл аралык стандарттар	12
3. Дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук: жетектөөчү принциптер	22
4. Дин же ишеним эркиндигине жана коопсуздука тиешелүү маселелер жана сунуштоолор	30
4.1. Диний же ишеним жамааттарды каттоо жана каттоону жокко чыгаруу жана коопсуздук	31
4.2. «Экстремисттик» билдирүүлөр/адабият жана коопсуздук	41
4.3. Сыйынуу жана чогулуу жайларын текшерүү, мониторинг жүргүзүү, тинтүү жана коопсуздук	59
4.4. Динге өтүүгө жана чет өлкөлөрдө байланышы бар диний же ишеним жамааттардын ишмердүүлүгүнө чектөөлөр	71

Ыраазычылыктар

Бул документ мамлекеттик кызматкерлер, жарандык коом уюмдары, диний жана ишеним жамааттары, мындан тышкары илимий коомдоштуктун эксперттери менен кеңири кеңешүүлөрдүн жүрүшүндө даярдалган. 2016-жылдын октябрынан 2018-жылдын апрелине чейинки аралыкта Алматыда, Брайтондо (Улуу Британия), Брюсселде, Киевде, Лондондо, Оттавада, Венада, Варшавада жана Вашингтондо басылманын долбоорлорун талкулоо боюнча кеңешмелер өткөрүлдү. Бул кеңешмелерге ар кайсы өлкөлөрдөн түрдүү эксперттик тажрыйбага ээ жалпы саны 165 адам (90 эркек жана 75 аял) катышышты. Кеңешмелерге катышкандардын бардыгына өзгөчө ыраазычылык билдиребиз. Документти даярдоодо ДИАУБдун дин жана ишеним эркиндиги боюнча эксперттер кеңешинин сунуштоолору дагы колдонулган.

Документти түзүүгө өзгөчө салым кошупкан эксперттер: Сильвио Феррари, Жоэль Фисс, Назила Ганея, Сюзан Керр, Бретт Шарфс, Джероен Темперман, Асма Уддин, Марко Вентура жана Майкл Винер.

ДИАУБ ошондой эле Каспий Коомдук Университетине, Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча комиссиясына, Бригам Янг университетинин Дж. Рубен Кларк юридикалык мектебинин эл аралык укук жана дин изилдөө борборуна, Тарас Шевченко атындагы университетке, Америка Кошмо Штаттарынын эл аралык дин эркиндиги боюнча комиссиясына жана Сассекс университетине кызматташуу жана колдоо көрсөткөндөрү үчүн ыраазычылык билдирет.

Киришүү

ЕККУ аймагындагы диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгү менен байланышкан потенциалдуу көйгөйлөр жана ошондой эле терроризмге алып келген¹ экстремизм жана радикалдашуудан жарала турган коркунуч бир жагынан ой эркиндиги, аң-сезим, дин же ишеним эркиндиги² арасындагы байланышты, жана, экинчи жагынан коопсуздукту камсыз кылуу зарылчылыгын өтө курч маселе кылды.³ ЕККУнун катышуучу мамлекеттери өздөрүнүн коопсуздук чараларын дин же ишеним эркиндиги боюнча эл аралык милдеттенмелерине толук шайкеш келүүсүн камсыз кылуу үчүн ар кандай стратегияларды кабыл алышканы менен, айрым мыйзамдары, коопсуздук саясаты жана практикасы дин жана ишеним эркиндигине жана башка универсалдуу адам укуктарына

1 ЕККУ терроризмге алып келген зомбулук экстремизм жана радикалдашуу аныктамасын түз бербесе дагы «терроризмге алып баруучу радикалдашуу» бул «динамикалык процесс, анын натыйжасында адам террористтик зомбулукту мүмкүндүү, балким, мыйзамдуу иш-аракет катары кабыл алат. Сөзсүз түрдө болбосо дагы, бул адамдын терроризмди коргоого, колдоо көрсөтүүгө же террорчулукка барууга алып келиши мүмкүн» деп мүнөздөйт. Караңыз: *Терроризмди алдын алуу жана ага алып баруучу радикалдашууга жана зомбулук экстремизмге каршы туруу: Коомчулук полициянын мамилеси*, ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросу (Варшава: ДИАУБ, 2014), 15-бет. ЕККУнун милдеттенмелерине ылайык, терроризм жана зомбулук экстремизмди эч кандай расага, улутка, жарандыкка же динге байланыштырууга болбойт жана болбошу керек. Бул төмөнкү документтерде баяндалган: Бухарест Терроризмге каршы күрөшүү планы, 2001 Бухарест Документ, № 1 Чечим, 3ү абз., 3 абз.; ЕККУ Министрлер Кеңешинин №4/15 Декларациясы: «Терроризмди алдын алуу жана ага алып баруучу радикалдашууга жана зомбулук экстремизмге каршы туруу», Белград, 4-декабрь 2015-жыл; ЕККУнун Министрлер Кеңешинин №1/16 Декларациясы, - «ЕККУнун терроризмди алдын алуу жана каршы күрөш аракеттерин күчөтүү», Гамбург, 9-декабрь 2016-жыл.

2 Мындан ары бул документте «дин же ишеним эркиндиги» деп аталган стенографиялык формула.

3 Дин же ишеним эркиндигинин жана коопсуздуктун өз ара байланышынын көптөгөн маанилүү аспектилери, анын ичинде диний же ишеним жамааттарынын коопсуздугу, дин же ишенимдин негизинде жек көрүү кылмыштарын жасоо бар. Бирок булар бул колдонмонун чегинен тышкары.

олуттуу кысым көрсөтүшүүдө. Мындай чаралар, айрыкча бүдөмүк же өзүм билемдик менен колдонулган чаралар көбүнчө «улуттук», «мамлекеттик» же «коомдук» коопсуздуктун атынан, же «тынчтыкта жанаша жашоону», «социалдык туруктуулукту» же «коомдук гармонияны» сактоо же колдоо кызыкчылыгында колдонулат. Тажрыйба көрсөткөндөй, мындай чектөөлөр коопсуздукту күчөткөндүн ордуна аны начарлатуусу мүмкүн.

ЕККУга катышуучу мамлекеттер өз аймактарында жашай турган бардык адамдардын, топтордун жана жамааттардын жана алардын юрисдикциясындагы бардык адамдардын адам укуктарын коргоого милдеттүү. Ар бир адам жеке коопсуздукка⁴ жана ошондой эле дин же ишеним эркиндигине укуктуу. Катышучу мамлекеттер бул укуктарды кепилдөө үчүн негизги жоопкерчиликти тартышат жана алардын юрисдикциясындагы ар бир адам үчүн бирдей негизде адам укуктарын жүзөгө ашыруу үчүн жооп беришет.

Адамдын коопсуздугуна болгон укукту коргоо, урматтоо жана камсыз кылуу мамлекеттин жеке адамдарды, топторду жана жамааттарды кылмыштуулук, зомбулук жана терроризм сыяктуу коркунучтардан коргоо милдетин камтыйт⁵. Мамлекеттер коопсуздуктун ар кандай аспектилерине көңүл буруп, улуттук коопсуздукка ашыкча басым жасабаган, ошол эле учурда коопсуздуктун башка аспектерин, анын ичинде адам укуктарынын⁶ кысымга келтирбеген комплекстүү жана кызматташтык мамилени тандап алышы зарыл.

4 БУУнун Башкы Ассамблеясы, «Адам укуктарынын жалпы декларациясы», 1948-ж., 10-декабрь, 217 А (III) (мындан ары «АУЖД») 3-берене, <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.

5 ЕККУнун көптөгөн милдеттенмелери катышуучу мамлекеттердин зомбулук экстремизмди жана терроризмге алып келүүчү радикалдашууну алдын алуу жана ага каршы аракеттеринин зарылдыгын баса белгилейт. Ошол эле учурда, мамлекеттер эл аралык укук боюнча өз милдеттенмелерин, өзгөчө адам укуктары жана негизги эркиндиктери (мисалы, ЕККУнун МК Декларациясы №4/15, ЕККУ МК Декларациясы № 1/16, көрс. чыг., 1-шилтеме).

6 ЕККУнун комплекстүү коопсуздук концепциясы бул документтин 1-бөлүмүндө талкууланат.

Ошол эле учурда дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук боюнча заманбап талкуулар көбүнчө бул түшүнүктөрдүн ортосундагы балансты камсыз кылуу зарылдыгын талап кылат же коопсуздукка жок дегенде бул эркиндиктин кээ бир аспектилерин курмандыкка чалууга чакырат. Бул талкуулар ЕККУнун коопсуздукка болгон комплекстүү мамилесине карама-каршы келет, ал дин жана ишеним эркиндигин жана коопсуздукту атаандаш укуктар катары карабайт, тескерисинче, аларды бири-бирин толуктап турган, бири-бирине көз каранды жана бири-бирин бекемдөөчү максаттар катары тааныйт. Алар биргелешип ишке ашырылышы мүмкүн жана ашырылышы керек.

Адам укуктарынын башка өлчөмдөрү сыяктуу эле, динди же ишенимди толук сыйлоону, коргоону жана эркиндигин камсыз кылуу үчүн коопсуздуктун комплекстүү режими зарыл. Ошол эле учурда мамлекет жана калктын ортосундагы ишенимди бекемдөө үчүн зарыл өбөлгө болуп саналган адам укуктарын толук сактамайын туруктуу коопсуздукту камсыз кылуу мүмкүн эмес. Бул ишеним мамлекет жана ал кызмат кылган элдин ортосундагы мамиленин өзөгүн түзүшү керек. Болбосо мамлекет коопсуздукту камсыз кылуу жана демократиялык коомду коргоо жана колдоо боюнча өз милдеттерин натыйжалуу аткара алышы татаал болот.

ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросу (ДИАУБ) ЕККУнун тынчтык жана коопсуздук боюнча кеңири концепциясын эске алуу менен дин эркиндиги жана коопсуздуктун ортосундагы байланышты көрсөтүү үчүн бул *Дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук: саясат маселелери боюнча колдонмону* даярдады. Бул басылма ЕККУнун милдеттемелеринде, ошондой эле эл аралык жана аймактык стандарттарда бекитилген дин же ишеним эркиндигинин табиятын, статусун жана көлөмүн түшүндүрөт.

Ошондой эле, бул колдонмо ЕККУнун аймагындагы дин же ишеним эркиндигинин жана коопсуздуктун кесилишиндеги бир катар маанилүү маселелерди чечүү үчүн колдонмолорду, практикалык көрсөтмөлөрдү жана сунуштарды камтыйт. Басылма

биринчи кезекте коопсуздук саясатын, мыйзамдарын жана стратегияларды даярдоо жана ишке ашыруу үчүн жооптуу саясатчыларга, аларга коопсуздук жоболорун мамлекеттин бул универсалдуу адам укугунун алкагындагы милдеттенмелерине жана эл аралык милдеттенмелерине шайкеш келишине жардам берүү үчүн арналган.

Бул тармакта туруктуу чечимдерди табуу мамлекеттин жана башка бардык тиешелүү тараптардын катышуусу менен биргелешкен мамилени талап кылат. Ушуга байланыштуу бул басылма жарандык коом уюмдарына (айрыкча адам укуктары, толеранттуулук жана басмырлоо маселелери менен алектенгендер), диний жана ишеним жамааттарына; улуттук адам укугун коргоо институттарына, академиялык чөйрөгө, билим берүү адистерине жана массалык маалымат каражаттарына арналган. Эч бир диний жамаат же белгилүү бир ишенимдеги жамаат коопсуздук жок учурда ийгиликтүү жашап жана өнүгө албагандыктан, мындай жамааттардын баары жалпы коомдо коопсуздукту чыңдоого кызыкдар. Адамзаттын жанаша жашоосу жана жалпы жыргалчылыгы жөнүндө позитивдүү көз караштарга дем берүү менен алар социалдык биримдикти жана туруктуу, комплекстүү коопсуздукту бекемдөө боюнча бүткүл коомдун үзгүлтүксүз аракеттерине салым кошо алат. Буга байланыштуу, бир нече сунуштоолор мамлекеттик жана өкмөттүк эмес уюмдарга даректелет.

Бул колдонмодо талкууланган стандарттар ЕККУнун бүткүл аймагына караштуу, бирок алардын баардыгы жалпы катышуучу мамлекеттер үчүн юридикалык жактан милдеттүү эмес. Булар негизинен ЕККУнун адам өлчөмдөрү боюнча милдеттенмелеринде чагылдырылган стандарттар. Бул документте ошондой эле ЕККУнун милдеттенмелеринин жана эл аралык стандарттардын негизин түзгөн принциптерди тактоо жана иштеп чыгуу үчүн юридикалык жактан милдеттүү эмес кээ бир стандарттар да айтылат.

1. Адам укуктары жана ЕККУнун комплекстүү коопсуздук концепциясы

ЕККУнун көз карашы боюнча коопсуздук бул комплекстүү, бардыгы үчүн бирдей, бөлүнгүс, кызматташтыкта жана адам укуктары менен тыгыз байланышта негизделген көрүнүш. ЕККУнун коопсуздукка комплекстүү мамилесинин бири-бирин толуктоочу үч өлчөмүнүн (саясий-аскердик, экономикалык-экологиялык жана адамдык) ар бири бирдей мааниге ээ.

Дин же ишеним эркиндиги, ЕККУга катышуучу мамлекеттердин ортосундагы мамилелерди жетектөөчү негизги принциптердин бири катары айрыкча таанылат жана ЕККУнун коопсуздук концепциясынын ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет.⁷ Мисалы, Киевде кабыл алынган «Пикир, абийир, дин жана ишеним эркиндиги жөнүндө» Министрлер кеңешинин чечими «коопсуздук менен ой-пикир, абийир, дин жана ишеним эркиндигин толук урматтоонун ортосундагы байланышты»⁸ баса белгилейт.

Ушуга байланыштуу, дин же ишеним эркиндиги (ошондой эле бардык башка адам укуктары) өбөлгө түзгөн тынчтык жана коопсуздуктун негизи бул ар түрдүү ишенимдердин тиешелүү түрдө таануу жана ошондой эле ар бир инсан үчүн «өзүнчө же башкалар менен бирге динди же ишенимди өз абийиринин буйругуна

7 Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча Конференциянын Корутунду актысы, ЕККУ, 1975, <https://www.osce.org/ru/ministerial-councils/39505?download=true> (мындан ары – Хельсинки Корутунду Акты 1975).

8 Министрлер кеңешинин №3/13 «Пикир, абийир, дин же ишеним эркиндиги», Киев, 2013-жылдын 6-декабры, 6-абз. чечими (мындан ары – ЕККУ Министрлер кеңешинин №3/13 чечими).

ылайык ачык билдирүү жана колдонуу»⁹ мүмкүнчүлүктөрүндө. Дин же ишеним эркиндиги ар бир адамдын негизги муктаждыктарынын бири – жеке көз караш тутуу укугун коргоону канааттандырууга гана жардам бербестен, коомго ар түрдүү көз караштарды тааныштыруу аркылуу пайда алып келет.

Адам укуктары, анын ичинде дин же ишеним эркиндиги, коомдун гүлдөп-өсүшүнүн негизи болуп саналат, ошондуктан алар чыр-чатактын жана зордук-зомбулуктун себептерин чечүүгө же кесепеттерин жоюуга жана жапа чеккендерди коргоо үчүн бардык чараларга толугу менен интеграцияланышы керек. Ошентип, адам укуктары жана коопсуздук чаралары бир эле максатка жетүүнү көздөшөт. Дин жана ишеним эркиндиги ар түрдүү диндерди жана ишенимдерди карманган адамдардын ортосундагы өз ара урматтоону, ишенимди, түшүнүүнү жана теңчиликти бекемдейт. Бул жагынан алганда, ал коомду анын коопсуздугуна коркунуч келтирген чакырыктарга туруктуураак кылууга жардам бере алат.

Дин жана ишеним эркиндиги боюнча ЕККУ милдеттенмелерин жана эл аралык нормаларды толук ишке ашыруу интеграцияланган жана туруктуу коопсуздукка, атап айтканда, социалдык-экономикалык өнүгүү жана тынчтык чөйрөсүндө бир катар артыкчылыктарды берет¹⁰. Дин же ишеним эркиндиги – бул коомдун жыргалчылыгы үчүн мобилизациялоонун жана ар кандай диний же башка ишенимдеги адамдардын позитивдүү ресурстарын өнүктүрүүнүн каражаты. Ошентип, дин же ишеним эркиндигине болгон укукту негизсиз чектөөлөр эркиндикти дагы жана коопсуздукту дагы бирдей камсыз кылуучу коомдук системаны түзүү потенциалына тоскоол кылат.

9 Хельсинки Корутунду актысы 1975, көрс. чыг., 7-шилтеме.

10 Бир катар изилдөөлөр дин же ишеним эркиндигинин жана коомдук ынтымактын жана экономикалык гүлдөп-өнүгүүнүн ортосундагы байланыштын далили өсүп жатканын белгилешет. Алардын ичинде: Грим, Б. & Финке, Р., Эркиндиктин баасы четке кагылган: 21-кылымдагы диний куугунтук жана конфликт, Нью-Йорк, Кембридж университетинин басмасы; 2011; Грим, Б. Кларк, Г. жана Снайдер, Р.Э., «Дин эркиндиги бизнес үчүн пайдалуубу? Концептуалдык жана эмпирикалык талдоо» Дин изилдөөлөр боюнча дисциплинар аралык журнал, 1-том. 10, №. (4), 2014.

Дин же ишеним эркиндиги жана эркектер менен аялдардын тең укуктуулугу адам укуктарынын бирдиктүү системасына таандык¹¹. Комплекстүү коопсуздук эркектер менен аялдардын дин же ишеним эркиндигин бирдей жүзөгө ашыруусун камсыз кылат.

Ушуга байланыштуу ЕККУга катышуучу мамлекеттер «аялдардын адам укуктарын толук жана бирдей пайдалануусу ЕККУ аймагында тынчтыкты, гүлдөп-өнүгүүнү жана демократияны бекемдөө үчүн маанилүү»¹² жана «аялдар жана эркектердин билимдери, көндүмдөрү жана тажрыйбалары тынчтык үчүн... ЕККУ аймагында коопсуздук жана туруктуулук үчүн маанилүү».¹³ Бул жоболор гендердик теңчилик боюнча ЕККУнун Министрлер кеңешинин бир катар чечимдеринде дагы иштелип чыккан.¹⁴ Дин же ишеним эркиндигине болгон укуктун бузулушу эркектер менен аялдарга ар кандай таасир этиши мүмкүн экенин эске алып, динге же ишенимге жана ошол эле учурда жынысына карата басмырлоого каршы күрөштүн мааниси зор.¹⁵

11 Вена Декларациясы жана Иш-чаралар Программасы, Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын Кеңеси, 25-июнь 1993-жыл, 5-абз., <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>. Декларацияда бардык «адам укуктары универсалдуу, бөлүнгүс, бири-бирине көз каранды жана өз ара байланышта» деп айтылат.

12 «Стамбул документи: Европалык коопсуздук боюнча хартия, 1999», ЕККУ, (мындан ары, «Стамбул документи 1999), ЕККУ, <<https://www.osce.org/mc/39569?download=true>>.

13 ЕККУнун Министрлер кеңешинин 13-отурумунун Документи, Любляна, 2005 (мындан ары – Любляна Документи 2005), <<https://www.osce.org/ru/mc/18782?download=true>>.

14 Караңыз: ЕККУнун Министрлер кеңешинин № 14/05 чечими «Чыр-чатактын алдын алууда, кризисти башкарууда жана жаңжалдан кийинки кайра курууда аялдардын ролу», Любляна, 2005; ЕККУнун Министрлер кеңешинин №15/05 чечими «Аялдарга карата зомбулуктун алдын алуу жана ага бөгөт коюу», Любляна, 2005-ж.; ЕККУнун Министрлер кеңешинин № 7/09 «Аялдардын саясий жана коомдук турмушка катышуусу» чечими, Афина, 2009; ЕККУнун Министрлер кеңешинин №10/11 «Экономикалык чөйрөдө аялдар үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу» чечими, Вильнюс, 2011-ж.

15 Бул тезис ЕККУга мүчө-мамлекеттердин коопсуздук чараларында, саясаттарында жана практикасында дин тутуу же ишеним эркиндигин илгерилетүү жана коргоо үчүн гендердик анализди жана гендердик мамилени интеграциялоону камсыз кылуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт. ЕККУнун 2004-жылдагы гендердик теңчиликти илгерилетүү боюнча иш-аракеттер планы гендердик теңчиликке жетишүү үчүн программаларга жана долбоорлорго гендердик көз карашты эффективдүү интеграциялоону талап кылат. Антисемиттик кылмыштын эркектерге

2. ЕККУнун милдеттенмелери жана дин же ишеним эркиндиги боюнча эл аралык стандарттар

Дин же ишеним эркиндиги – индивидуалдык, жамааттык, институционалдык, билим берүү жана коммуникативдик өлчөмдөрү бар көп кырдуу адам укугу. Бул укук ЕККУнун милдеттенмелеринде¹⁶ жана ошондой эле эл аралык жана регионалдык стандарттарда¹⁷ таанылган. Бул стандарттар дин же ишеним эркиндигинен

жана аялдарга болгон ар кандай таасирлерин жана ага байланыштуу коопсуздук маселелерин талдоо үчүн караңыз: Антисемиттик кылмыштарды түшүнүү жана жөөт коомчулугунун коопсуздук муктаждыктарын канааттандыруу: Практикалык колдонмо, Варшава, ДИАУБ, 2017, 16-18 б., <https://www.osce.org/odihr/317166>.

- 16 Хельсинки Корутунду актысы 1975, көрс. чыг. 3-шилтеме; Корутунду актысынын андан аркы кадамдарынын негизинде Үчүнчү Кеңешменин Жыйынтык Документи, Вена, 1986-жылдын 4-ноябры – 1989-жылдын 19-январы, ЕККУ (мындан ары – 1989-ж. Вена документи); ЕККУнун Адамдык Өлчөмү боюнча Конференциянын Копенгаген Кеңешинин Документи (мындан ары - Копенгаген Документи 1990); Жаңы Европа үчүн Париж Хартиясы, 1990-ж., ЕККУ (мындан ары – 1990-ж. Париж Хартиясы); «Жаңы доордогу чыныгы өнөктөштүккө карай» Будапешт документи (Саммиттин Декларациясы), 1994 (мындан ары - Будапешт Документи 1994); Стамбул документи 1999, көрс. чыг., 12-шилтеме; ЕККУнун Министрлер кеңешинин он биринчи отурумунун документи, Маастрихт, 2003 (мындан ары - Маастрихт документи 2003); ЕККУнун Министрлер кеңешинин он экинчи отурумунун документи, София, 2004-ж. (мындан ары - София документи 2004-ж.); Любляна Документи 2005, көрс. чыг., 13-шилтеме; ЕККУнун Министрлер кеңешинин он төртүнчү отурумунун документи, 2006-ж., Брюссель (мындан ары - Брюссель документи 2006-ж.); ЕККУнун Министрлер кеңешинин он бешинчи отурумунун документи, Мадрид, 2007 (мындан ары - Мадрид документи 2007); ЕККУнун Министрлер кеңешинин он алтынчы отурумунун документи, Хельсинки, 2008-ж. (мындан ары - Хельсинки документи 2008-ж.); ЕККУнун Министрлер кеңешинин он жетинчи отурумунун документи, Афина, 2009-ж. (мындан ары - Афины документи 2009-ж.); Астананын юбилейлик декларациясы 2010; ЕККУнун Министрлер кеңешинин 20-жыйынынын документи, Киев, 2013-ж. (мындан ары - Киев документи 2013-ж.).

- 17 БУУнун Башкы Ассамблеясы, Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт, 1966-жылдын 16-декабрында, Бириккен Улуттар Уюму, Келишимдердин жыйнагы, 999-том, б. 171 (мындан ары - ЭКСПК), 18-берене, <<http://www.ohchr.org/en/>

пайдалануу менен байланышкан бир катар негизги принциптерди, анын ичинде бул эркиндиктин бардык адамдар, эркектер жана аялдар, динге ишенгендер же динге ишенбегендер¹⁸ ээ болгон укук катары статусун, ошондой эле ар бир адам өз динин жана ишенимин карманууга жана аларга ылайык иш-аракет кылууга, жекече жана башкалар менен бирге, ачык же жеке, сыйынуу, окутуу жана үгүттөө, диний иш-аракеттер жана жөрөлгөлөр аркылуу таанылат.¹⁹ Бул документте дин же ишеним эркиндигин биргелешип ишке ашырган адамдардын топтору «диний же ишеним жамааттары»²⁰ деп белгиленет.

Дин же ишеним эркиндигин ишке ашыруу (жеке же башкалар менен бирге, коомдук же жеке менчик) адамдын ажырагыс укугу болуп саналат. Ушул себептен улам, ал мамлекеттин уруксатын талап кылбайт²¹. Дин же ишеним эркиндигинин нормативдик статусу Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын

professionalinter-est/pages/ccpr.aspx»; Европа Кеңеши, Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча Европа конвенциясы, 1950-жылдын 4-ноябрындагы №11 жана 14 протоколдордун негизиндеги (мындан ары - АУЕС) түзөтүүлөр, 9-берене, <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>; Америка мамлекеттеринин уюму (ОАС), Адам укуктары боюнча Америка конвенциясы (Сан-Хосе пактысы (Коста-Рика)), 1969-жылдын 22-ноябры (мындан ары АУАК), 12-берене, <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>; Европа Биримдиги, Европа Биримдигинин Негизги Укуктарынын Хартиясы, 2012-жылдын 26-октябры, 2012-ж. / С 326/02, 10-берене, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>>.

18 Караңыз: №22 Жалпы комментарий (БУУнун Адам укуктары боюнча комитети, БУУнун Док. ССРР / С21 / Rev.1 / Add.4), дин же ишеним эркиндиги теисттик, теисттик эмес, атеисттик жана башка ишенимдерди кармаган адамдарга таандык деп түшүндүрөт, 2-абз. (мындан ары - № 22 Жалпы комментарий).

19 ЭКСПК, 18 (1) берене; АУЕС, 9 (1); Америкалык Адам Укуктары Конвенциясы (ААУК), 12-берене (1); Вена документи 1989, көрс. чыг., шилтеме 16; Копенгаген документи 1990, көрс. чыг., 16-шилтеме, 9.4-абз..

20 ЕККУ/ДИАУБ жана Вена Комиссиясынын *Диний жана ишеним жамааттарынын юридикалык жактары боюнча колдонмолору*, абз. 11, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2015, <https://www.osce.org/odihr/139046>

21 Ошол эле жерде, 13, 17 жана 39-беттерде. Ошондой эле караңыз: *Метрополитен чиркөөсү Бессарабияга каршы*. Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 45701/99, 2001-жылдын 13-декабрындагы чечими), 128-130 абз.тар; «Дин же ишеним эркиндиги боюнча атайын баяндамачынын отчету, Хайнер Билефельдт, БУУнун Башкы Ассамблеясы, UN Doc.A/HRC/19/60, 22-декабрь 2011-жыл, 25 жана 41 абз.тар https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60_en.pdf.

(ЖСУЖЭП) 4(2)-беренесине ылайык, бул эркиндик жокко чыгарууга болбой турган укук экендиги менен баса белгиленет. Бул мамлекеттин жок болуп кетүү коркунучунан улам өзгөчө кырдаал жарыяланган учурду дагы ЖСУЖЭПтин 18-беренесине ылайык мамлекет өз милдеттенмелерин аткаруудан баш тартуу үчүн колдоно албайт дегенди билдирет.²²

Эл аралык адам укуктары боюнча мыйзамдарга ылайык, мамлекеттер өз юрисдикцияларынын чегинде бардык адамдар жана диний же ишеним жамааттары үчүн дин же ишеним эркиндигинин калыс гаранты катары аракеттенүүгө милдеттүү. Бул милдет жарандарга жана резиденттерге карата гана эмес, ошондой эле башпаанек издегендерге, мигранттарга, качкындарга жана жарандыгы жок адамдарга карата аткарылууга тийиш.

Дин же ишеним эркиндигин колдонуу чөйрөсүн аныктоонун баштапкы чекити диндин же ишенимдин өзүн өзү аныктоосу болушу керек, бирок мамлекеттик органдардын ал өзүн-өзү аныктоонун конкреттүү учурга дал келээрин же келбестигин кандайдыр бир объективдүү жана формалдуу критерийлер аркылуу аныктоо компетенциясына ээ экендигин белгилей кетүү керек.²³

Бүгүнкү күндө диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгү зор²⁴ жана ошондой эле «дин» жана «ишеним» терминдери кеңири

22 Караңыз: *Дин же ишеним боюнча мыйзамдарды талдоо боюнча колдонмо*, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2004, <http://www.osce.org/odihr/13993>, 22-б.

23 Адам укуктары боюнча Европа соту адамдын көз карашы дин тутуу же ишеним эркиндиги укугунун алкагына кирүүсү үчүн алар «белгилүү бир ишенимдүүлүк, олуттуулук, ырааттуулук жана маанилүүлүк деңгээлине» жетиши керек деп эсептейт (*Кэмбелл жана Косанс Улуу Британияга каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту, арыздар № 75111/76 жана 7743/76, 1982-жылдын 25-февралындагы чечими).

24 Караңыз: Азчылыктарды басмырлоону алдын алуу жана коргоо боюнча Субкомиссиянын Атайын баяндамачысынын Диний укуктар жана практикалар маселесинде басмырлоону изилдөөсү, Бириккен Улуттар Уюму, БУУ Док. E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1, 2-б. 1, <https://undocs.org/E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1>, анда «диндин аныктамасынын татаалдыгынан» улам «дин же ишеним» термини колдонулат деп айтылат. Бул изилдөөдө ар кандай теисттик ишенимдерден тышкары агностицизм, эркин ой жүгүртүү, атеизм жана рационализм сыяктуу ишенимдерди камтыйт.

мааниге ээ.²⁵ Дин же ишеним эркиндиги салттуу же негизги диндерге же ишенимдерге гана тиешелүү эмес; бул укук ошондой эле институционалдык же кармануу мүнөздөмөлөрү боюнча традициялык көз караштарга туура келген диндер же ишеним системалары менен чектелбейт²⁶. Дин же ишеним эркиндигине болгон укук теисттик, теисттик эмес жана атеисттик ишенимдердин жактоочуларын коргойт, ошондой эле эч кандай динди же ишенимди карманбоо укугун камтыйт.²⁷ Бул жаңыдан түзүлгөн диний же ишеним жамааттары, ошондой эле диний азчылыктар үстөмдүк кылган диний коомчулук менен бирдей корголушу керек дегенди билдирет.²⁸

Дин же ишеним эркиндиги адам укуктарынын кеңири алкактарынын бир бөлүгү болуп саналат жана башка универсалдуу адам укуктары жана негизги эркиндиктери менен тыгыз байланышта.

25 Дин же ишеним эркиндиги боюнча атайын баяндамачынын баяндамасы, Хайнер Билефельдт, көрс. чыг., 21-шилтеме, 38-абз..

26 Жалпы комментарий № 22, 2-абз., көрс. чыг., 18-шилтеме; «Абийир жана дин тутуу эркиндиги жөнүндө» мыйзамдын долбоору жана Кылмыш-жаза кодексине, Административдик укук бузуулар жөнүндө кодекске жана Армения Республикасы менен Ыйык Армян Апостолдук чиркөөсүнүн ортосундагы мамилелер жөнүндө мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө» биргелешкен корутунду. 22-24-абз.тар; «Абийир эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндө» мыйзамга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү тууралуу» жана «Кылмыш-жаза кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» мыйзамдарга убактылуу биргелешкен корутунду; «Административдик укук бузуулар жөнүндө кодекс» жана «Армения Республикасынын Кайрымдуулук мыйзамы Армения Республикасынын Кайрымдуулук мыйзамы», ЕККУ/ДИАУБ жана Венеция комиссиясы, CDL-AD (2010) 054, 22-декабрь 2010-жыл, 43-абз., [http://www.venice.coe.int/webforms/document/?pdf=CDL-AD\(2010\)054-e](http://www.venice.coe.int/webforms/document/?pdf=CDL-AD(2010)054-e) (мындан ары - Армения боюнча биргелешкен корутунду); *Грзелац Польшага каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 7710/02, 2010-жылдын 15-июнундагы чечими), 85-абз.; *Коккинакис Грецияга каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 14307/88, 1993-жылдын 25-майындагы чечими), 31-пара; *Бускарини жана башкалар Сан-Мариного каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 24645/94, 1999-жылдын 18-февралындагы чечими), 34-абз..

27 Жалпы комментарий № 22, 2-абз., көрс. чыг.18- шилтеме; Армения боюнча биргелешкен пикир, 46-47 абз.тар, көрс. чыг., 26-шилтеме.

28 Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча комитети «белгилүү бир диндин мамлекеттик дин катары таанылышы же анын расмий же салттуу деп жарыяланышы же аны кармангандар калктын басымдуу бөлүгүн түзүшү» башка диндерди же ишенимдерге кармангандарды басмырлоону актап албайт деп эскертет., көрс. чыг.18-шилтеме.

Мисалы, сөз эркиндиги²⁹, чогулуу жана биригүү эркиндиги³⁰ жана басмырлоодон эркин болуу укуктары. Буга байланыштуу ЕККУнун Министрлер кеңеши Киевдеги отурумунда кабыл алган чечиминде «ой жүгүртүү, абийир, дин жана ишеним эркиндигинин жана бардык башка адам укуктары менен негизги эркиндиктеринин өз ара көз каранды, өз ара байланыштуу жана өз ара бекемдөөчү мүнөзүн» баса белгилеген.³¹

Динге же ишенимге карата ички эркиндик (*forum internum*) дин же ишеним эркиндигине болгон укуктун ички өлчөмүн билдирет, тактап айтканда, адамдын өз тандоосу боюнча динге же ишенимге ээ болуу же кабыл алуу эркиндиги, ал ошондой эле өзүнүн динин өзгөртүү укугун камтыйт.³² Динге ээ болуу, кабыл алуу же өзгөртүү боюнча ички эркиндик ЖСУЖЭПнын 18-беренесинде жана Адам укуктары боюнча Европа конвенциясынын (АУЕС) 9-беренесинде бекитилген чектөөчү пункттарга баш ийбейт, ошондуктан бул *forum internum* толугу менен корголот.³³

Дин же ишеним эркиндигинин тышкы көрүнүшү бул дин же ишеним эркиндигинин сырткы компоненти болуп эсептелет, башкача айтканда *forum externum*. *Forum externum* кеңири коргоо чөйрөгө ээ. ЕККУнун милдеттенмелери, эл аралык жана регионалдык стандарттар жеке адамдар жана жамааттар тарабынан динди

29 Дин тутуу же ишеним эркиндиги укугу менен ой-пикир жана сөз эркиндигинин ортосундагы өз ара байланышты деталдуу талдоо жана талкууну БУУнун Башкы Ассамблеясынын «Дин же ишеним эркиндиги боюнча Атайын баяндамачынын отчетунда» караңыз, БУУнун Док. А/HRC/31/18, 23 декабрь 2015-ж. <<https://undocs.org/A/HRC/31/18>>.

30 Тынч чогулуу эркиндиги боюнча көрсөтмөлөр, ЕККУ/ДИАУБ жана Венеция комиссиясы, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2010, 2-басылышы, <https://www.osce.org/odihr/73405>; Ассоциация эркиндиги боюнча көрсөтмөлөр, ЕККУ/ДИАУБ жана Венеция комиссиясы, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2015, <https://www.osce.org/odihr/132371>.

31 ЕККУ МК чечими 3/13, көрс. чыг.8-шилтеме.

32 АУЕКтин 9(1)-беренеси; 1990 Копенгаген документи, 9.4-абз., көрс.чыг.16-шилтеме; Киев документи 2013; АУЖД, 18-берене. ЭКСПКга карата, БУУнун Адам укуктары боюнча комитети өзүнүн №22 жалпы комментарийинде 18-берененин жоболорун динди же ишенимди өзгөртүү эркиндигин камсыз кылуу катары чечмеледи.

33 АУАКтын 12(2)-беренеси ушундай эле коргоону камсыз кылат. Караңыз: Жалпы комментарий №22, 3-абз., көрс.чыг.18-шилтеме.

же ишенимди тутуунун ар кандай тышкы көрүнүштөрүн коргойт. Дин же ишеним эркиндиги биринчи кезекте (бирок алар менен гана чектелбестен) сыйынуу эркиндигин жана окутуу, үгүттөө эркиндигин, диний практиканы жана диндин же ишеним системасынын ырым-жырымдарын сактоону камсыз кылат.³⁴ Дин же ишенимдин ар кандай формаларынын ортосунда олуттуу кайчылаштар болушу мүмкүн. Дин же ишеним эркиндигинин сырткы көрүнүштөрү, атап айтканда, бул укуктун коллективдүү жана жамааттык өлчөмдөрү ЕККУнун 1989-жылдагы Вена документинде кеңири чагылдырылган.³⁵

Дин же ишеним эркиндиктерине карата кээ бир чектөөлөргө гана жол берилет³⁶ жана алар айкын параметрлерге ээ. Мындай чектөөлөр так негизделиши зарыл; чектөөлөрдү негиздөө жана мыйзамдаштыруу түйшүгү дайыма мамлекетке жүктөлгөн. Ар бир чектөө бардык адамдарга таандык болгон дин же ишенүү эркиндигин толугу менен ишке ашыруу укугун четтетүүчү эрежеден тышкары тар мүмкүнчүлүккө ээ болгон өзгөчүлүк болуп эсептелет. ЕККУнун алкагында кабыл алынган милдеттенмелер боюнча, уюмга катышуучу мамлекеттер адамдардын дин же ишенүү эркиндигине болгон укугун чектөө мүмкүнчүлүгү мыйзам негизинде жана эл аралык мыйзам жана милдеттенмелерине шайкеш болгон учурларда гана колдонулушу мүмкүн.³⁷

34 №22 Жалпы комментарийдин, көрс.чыг.18-шилтемесинде динди же ишенимди тутуу эркиндигин колдоого толук чечмелөө берилген.

35 Дин тутуу же ишеним эркиндигинин көрүнүштөрүнүн толук тизмеси камтылган 1989-жылдагы Вена документинин 16.4-абз.ында, көрс.чыг.16-шилтеме. Берилген мисалдардын арасында диний бирикмелердин сыйынуу же жолугушуулар жайларын түзүүгө жана кармоого, өз иерархиялык жана институттук структура; персоналдарды тандоо, дайындоо жана алмаштыруу, диний адабият басып чыгаруу, импорттоо жана таратуу ошондой эле ыктыярдуу кайрымдуулук финансылык жана башка салымдарды сурануу жана чогултуу укугун карайт.

36 Чектөөлөр жол берилбеген четтөөлөрдөн түп-тамырынан айырмаланат.

37 Вена документи 1989, абз. 17, көрс.чыг.16-шилтеме; Копенгаген документи, 1990-жыл, көрс.чыг.16-шилтеме, 9.4-абз.. О.э. караңыз: ЕККУ Министрлер Советинин чечими № 3/13 ЕККУ, көрс.чыг. 8-шилтеме.

Дин же ишеним эркиндигин чектөө эл аралык адам укуктары боюнча мыйзамга ылайык болуп эсептелиши үчүн, ал төмөндөгү критерийлердин бардыгына жооп бериши керек:

- (а) чектөө мыйзам тарабынан белгиленген болуусу тийиш; ³⁸
- (б) чектөө коомдук коопсуздукту, коомдук тартипти, ден-соолук жана адептүүлүктү, же башка негизги адам укуктарын жана эркиндиктерди коргоого багытталган; ³⁹
- (в) чектөөлөр ушул максаттардын бирине жетишүү үчүн зарыл жана ушул максатка пропорционалдуу; ⁴⁰
- (г) чектөө басмырлоо максаты менен киргизилбейт жана басмырлоо түрдө колдонулбайт. ⁴¹

Дин же ишеним эркиндиги адамдын ажырагыс укугу болгондуктан, мүмкүн болгон чектөөлөрдүн критерийлери өтө кылдаттык жана тактык менен колдонулушу маанилүү. Мамлекет тарабынан киргизилген чектөөлөр бул эркиндикти ишке ашырууга мүмкүн болгон минималдуу кийлигишүүнү камсыз кылууга тийиш жана акыркы чара катары гана колдонулушу керек. Уруксат берилген чектөөлөр боюнча мүмкүн болгон жоболордун чөйрөсүн чечмелөөдө мамлекеттер эл аралык укуктар менен гарантияланган

38 ЭКСПК, 18 (3) берене; АУЕС, 9 (2) берене; АУАК, 12 (3) берене; Вена документи 1989, көрс. чыг. 16-шилтеме; 1990 Копенгаген документи, 9.4-абз., көрс.чыг.16-шилтеме.

39 ЭКСПК, 18 (3) берене; АУЕСтин 9 (2) беренесинде чектөөлөрдүн негиздеринин төмөнкүдөй тизмеси келтирилген: «коомдук коопсуздуктун кызыкчылыгында, коомдук тартипти, ден соолукту же адеп-ахлакты сактоо же башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо үчүн» ; АУАК, 12-беренеси, ал «коомдук коопсуздукту, тартипти, ден соолукту же адеп-ахлакты же башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин» камсыз кылуу үчүн чектөөлөрдүн негиздерин берет.

40 ЭКСПК, 18 (3) берене; АУАК, 12-берене; АУЕК 9 (2)-беренеси («... кызыкчылыктары үчүн демократиялык коомдо зарыл»).

41 Жалпы комментарий №22, 8-абз., көрс.чыг. 18- шилтеме.

дин же ишеним эркиндигин толук коргоо зарылчылыгынын негизинде бул эркиндикти ачык жана кеңири түшүнүү керек.⁴²

Белгилүү бир чектөө «мыйзам тарабынан белгиленген» болушу үчүн, ал чектөөнү караган мыйзам жобосу жеткиликтүү жана алдын ала айтууга боло турган болушу керек. Бул жеке адамдарга же жамааттарга өз иш-аракеттерин жөнгө салуу үчүн жетиштүү тактык менен түзүлүшү керек дегенди билдирет. Мындан тышкары, чектөөлөр өз билемдик же ретроактивдүү түрдө жеке адамдарга же топторго карата колдонулушу мүмкүн эмес; мыйзам деп эсептелген бирок мыйзамдын талаптарын так түшүндүрө албаган бүдөмүк же өзүм билемдик менен аткарууга жол берген эрежелер дагы чектөөлөрдү киргизе албайт.⁴³

Мыйзамдуулук: «Мыйзамдуу максаттар» критерийи чектөөлөр мындай негиздер адамдын башка укуктарына же негизги эркиндиктерине карата чектөөлөргө жол берсе дагы дин же ишеним эркиндигине карата колдонула албайт.⁴⁴ Ушуга байланыштуу, эл аралык укук «коопсуздук» же «улуттук коопсуздукту» камсыз кылууну дин же ишеним эркиндигинин дин же ишеним эркиндигине тиешелүү жоболордо каралган максаттар үчүн гана колдонулушу мүмкүн экендигин билдирет. Аларды эл аралык келишимдерде каралбаган негиздер боюнча колдонууга жол берилбейт. Атүгүл көрүнүштөрүн чектөө үчүн жол берилүүчү негиз катары таанылбай турганын белгилей кетүү керек.

Зарылчылык: Дин же ишеним эркиндигине мыйзамдын жоболоруна ылайык чектөөлөр мыйзам чегинде «зарыл» болуусу керек.

42 *Ошол эле жерде.* «Уруксат берилген чектөөлөргө тиешелүү жоболордун чөйрөсүн чечмелөөдө катышуучу-мамлекеттер Пактта кепилденген укуктарды коргоо зарылдыгынан башташы керек... Коюлган чектөөлөр... 18-беренеде кепилденген укуктарга зыян келтирбей тургандай колдонулуш керек».

43 «Кыргыз Республикасындагы абийир эркиндиги жана диний уюмдар боюнча биргелешкен пикир», ЕККУ/ДИАУБ жана Венеция комиссиясы, CDL-AD (2008) 032, 28-октябрь 2008-жыл, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)032-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)032-e).

44 Жалпы комментарий №22, көрс. чыг., 18-шилтеме.

Чектөө зарыл болушу үчүн, ал канааттандырууга негизделген конкреттүү муктаждыкка түздөн-түз байланыштуу болушу керек жана ошол максатка пропорционалдуу болушу керек.⁴⁵ Пандаштырылган кийлигишүү өзгөчө социалдык муктаждыкка жооп бериши жана көздөгөн мыйзамдуу максатка пропорционалдуу болушу керек.⁴⁶ Мында «өзгөчө социалдык муктаждык» түшүнүгү тагыраак мааниде чечмеленүүгө тийиш.⁴⁷

Пропорционалдык: Кийлигишүү «пропорционалдык» болушу үчүн, мыйзамдуу максат менен ага жетүү үчүн колдонулган каражаттардын ортосунда логикалык маанидеги байланыш болушу керек. Коопсуздук контекстинде да адам укуктарын чектөө боюнча көрүлүп жаткан чаралар алардын коргоо функциясын аткаруу үчүн адекваттуу болууга тийиш. Коопсуздук максатка жетүү үчүн чаранын жетиштүү экендиги гана кылдаттуу түрдө каралган пропорционалдык критерийге жооп берүүсү үчүн жетиштүү эмес. Пропорционалдык принциби чектөө коюлган максатка жетүү үчүн абдан зарыл болушун жана колдонулган каражаттар кийлигишүүнүн минималдуу мүмкүн болгон көлөмүн камтышы керек.⁴⁸

БУУнун Адам укуктары боюнча комитети чектөөлөрдү басмырлоо максатында же басмырлоочу түрдө киргизүү мүмкүн эмес экенин белгилейт.⁴⁹ Жалпы эреже катары, эгерде киргизилген чектөөлөр объективдүү жана акылга сыярлык негизсиз болсо, же кызмат кылып жаткан максатка пропорционалдуу болбосо, алар кыйыр

45 ЭКСПК, 18(3)-берене; АУАК, 12(3)-берене; АУЕК, 9(2)-берене.

46 *Wingrove Улуу Британияга каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 17419/90, 1996-жылдын 25-ноябрындагы чечими), 53-абз.

47 Свято-Михайливска Парафия Украинага каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 77703/01, 2007-жылдын 14-июнундагы чечими), 116-абз.; Горзелик жана башкалар Польшага каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 44157/98, 2004-жылдын 17-февралындагы чечими), 94-95 абз.тар.

48 Караңыз: Армения боюнча биргелешкен пикир жана Армения боюнча алдын ала биргелешкен пикир, көрс.чыг. 26- шилтеме.

49 Жалпы комментарий №22, 8-абз., көрс. чыг., 18-шилтеме. ЕККУ туруктуу тынчтыкка жана коопсуздукка жетишүү үчүн басмырлоодон коргоонун зарылдыгын тааныйт. Мисалы, караңыз: «OSCE Strategy Document for the Economic and Environmental Dimension ЕККУнун Экономикалык жана экологиялык өлчөмү тууралуу стратегиялык документи», ЕККУ, 2-декабрь 2003-жыл, <https://www.osce.org/eea/20705>.

түрдө басмырлоочу болуп эсептелет. Дин же ишеним эркиндигинин жана коопсуздуктун контекстинде, катышуучу мамлекеттердинге же ишенимге карата басмырлоочу чаралар колдонулбасын камсыз кылууга тийиш.

3. Дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук: жетектөөчү принциптер

Бул бөлүмдө ЕККУга катышуучу мамлекеттерге дин же ишеним эркиндигин жана коопсуздукту камсыз кылууга багытталган бир катар чараларды, стратегияларды жана мыйзамдарды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга жардам берүү үчүн иштелип чыккан принциптердин жыйындысы камтылган. Төмөнкү көрсөтмөлөр ЕККУнун комплекстүү коопсуздукка карата мамилесинде негизделген. Алар толук эмес, бирок ЕККУнун адамдык өлчөм боюнча бардык милдеттенмелерин, ошондой эле тиешелүү эл аралык стандарттарды толук эске алат жана ошол милдеттенмелерге жана стандарттарга шайкеш келет.⁵⁰ Кийинчерээк 4-главада берилген талдоо жана сунуштар ушул жети жетектөөчү принциптердин негизинде каралышы керек.

Жетектөөчү принциптер

1. Билим берүү тармагында диндин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгүн урматтоого багытталган чараларды көрүү зарыл. Мындай чаралар:⁵¹
 - а. Мектептерде гана эмес, башка мекемелерде дагы (мисалы, музейлерде, китепканаларда, маданий мурас борборлорунда) өткөрүлүүгө тийиш;

50 Милдеттенмелердин толук тизмесин 16-шилтемеде карагыла.

51 Мисалы, Вена документи 1989, Копенгаген документи 1990, Будапешт 1994, Порто 2002, София документи 2004, Любляна 2005, Брюссель документи 2006 жана Мадрид 2007.

- b. Ар кандай диндер жана ишенимдер боюнча калыс жана так маалыматтарды берүү, ошону менен терс стереотиптерди, туура эмес түшүнүктөрдү жана диний жек көрүүчүлүктү өрчүтүүчү диний сабатсыздык менен күрөшүү;
 - c. Ар кандай диний же кандайдыр бир ишенимди карманган адамдарга анын ичинде динге ишенбегендерге, бири-бири менен таанышуу жана ар түрдүүлүктү табигый жол менен сезүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу;
 - d. Катмышуучуларды билим, көз караштар, баалуулуктар жана ар түрдүүлүктүн ортосунда жакшы жашоо үчүн көндүмдөр менен жабдуу;
 - e. Адамдын кадыр-баркын жана ар бир адамдын адам укуктарын урматтоого негиздөө;
 - f. Башка адамдардын ишенимдерин түшүнбөгөндүктөн улам чыккан чыр-чатактарды азайтуу.
2. Диний же ишеним жамааттар, алардын адамдык укуктары жана ошондой эле диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгүнүн баалуулуктары жөнүндө бүтүндөй коомго маалымат берүүчү маалымдоо программаларын жүргүзүү зарыл. Төмөндөгүдөй чаралар ишке ашырылуусу зарыл:⁵²
- a. Мамлекеттик органдар жана башка кызыкдар тараптар - жарандык коомдук уюмдары, адам укуктары боюнча улуттук институттары, маданий мурас борборлору, билим берүү тармагынын адистери, жалпыга маалымдоо каражаттары жана диний же ишеним жамааттар, - биргелешип программаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;
 - b. Угуучуларды диндердин жана ишенимдердин көп түрдүүлүгүнүн фактысын жана бул көп түрдүүлүк менен болгон өздөрүнүн тажрыйбасын эске алууга үйрөтүү;

52 Мисалы, Бухарест документи 2001, Любляна документи 2005 жана Брюссел документи 2006

- c. Ар түрдүү жамааттардын өз ара байышынын булагы катары диндердин жана ишенимдердин көп түрдүүлүгүнүн баалуулугун баса белгилөө;
 - d. Коомдогу сабырсыздык жана басмырлоонун, кастыктын өсүшүнө жол берүүчү терс стереотиптерди кыскартууга багытталган ар кандай диндерди жана ишенимдерди тереңирээк түшүнүүгө көмөктөшүү жана аларды урматтоо.
3. Динге же ишенимге негизделген сабырсыздыкка жана басмырлоого каршы туруу үчүн, адамдардын, ар кандай диндердин же ишенимдердин жамааттарынын ортосундагы түшүнүшүүгө жана өз ара урматтоого көмөктөшүүчү конфессиялар жана конфессиялар аралык диалог жана өнөктөштүк зарыл, жана бардык адамдар үчүн дин же ишеним эркиндигин бекемдөө. Мындай диалог жана өнөктөштүк.⁵³
- a. диний же ишеним жамааттардын көз карандысыздыгын урматтоого тийиш;
 - b. диний же ишеним жамааттардын катышуусунун ыктыярдуу мүнөзүн урматтоого тийиш;
 - c. ар түрдүү дин жана ишеним жамааттардын, анын ичинде жаңы түзүлгөн жана майда жамааттардын кызыкчылыктарын эске алууга тийиш, айрыкча мамлекет тарабынан кубатталып жана колдоого алынса;
 - d. мүмкүн болушунча аялдар менен эркектердин бирдей катышуусун, ошондой эле жаштардын олуттуу жана маанилүү катышуусун камсыз кылууга тийиш, айрыкча бул диалог мамлекет тарабынан кубатталып, колдоого алынса;
 - e. толеранттуулукту түшүнүү жана жайылтуу, чыңдоо, өнүгүү боюнча аракеттерге өзгөчө маанилүү салым кошуу бардык адамдар үчүн дин же ишеним эркиндиги расмий эмес иш-чараларды камтууга тийиш.

53 Мисалы, Маастрихт Документи 2003; Любляна документи 2005; ЕККУнун Министрлер кеңешинин чечими №3/13.

4. Дин же ишеним эркиндиги жана коопсуздук маселелери боюнча катышуучу мамлекеттер менен диний же ишеним жамааттарынын ортосунда диалог жана өз ара аракеттенүү демилгелери зарыл. Мындай демилгелер:⁵⁴
- a. бардык адамдар үчүн дин же ишеним эркиндигин жана ошондой эле башка адам укуктарын колдоо;
 - b. динге же ишенимге негизделген сабырсыздыктын жана басмырлоонун алдын алуу жана каршы күрөшүү, анын ичинде чечкиндүү жана токтоосуз түрдө ар кандай басмырлоого кастыкка же зомбулукка түрткөн жек көрүү пропагандасын айыптоо;
 - c. ар тараптуу жана туруктуу коопсуздукту камсыз кылуу;
 - d. коомдогу бардык диний же ишеним жамааттарынын катышуусуна ачык болуу;
 - e. диний же ишеним жамааттардын көз карандысыздыгын урматтоо;
 - f. диний же ишеним жамааттардын диалогуна катышуунун ыктыярдуу мүнөзүн урматтоо;
 - g. улуттук же федералдык деңгээлдеги күч-аракеттер менен чектелбестен, ошондой эле жергиликтүү же муниципалдык деңгээлде ишке ашырылууга тийиш;
 - h. ар дайым байланыш каналдарын ачык кармап туруу жана диалог менен өз ара аракеттенүү чаралар чачыранды эмес, үзгүлтүксүз түрдө болушун камсыз кылуу; жана
 - i. диний же ишеним жамааттардын коопсуздуктун актуалдуу маселелерин чечүүдө ойной ала турган ролу жөнүндө коомчулуктун маалымдуулугун жогорулатуу, жана бул жамааттардын мындай аракеттерге жигердүү катышуусун кубаттоо.

54 *Ошол эле жерде.*

5. Тынч, коопсуз жана ынтымактуу коомдун өнүгүшү үчүн диндердин же ишенимдердин учурдагы жана пайда болуп жаткан ар түрдүүлүгүн урматтаган жана ага таянган саясаттардын мааниси зор. Мындай саясаттар төмөнкүлөрдү камсыз кылат.⁵⁵
- a. Зордук-зомбулук жалпы дин же ишеним менен аныкталбасын же аны менен байланышбоосун камсыз кылуу;
 - b. Зордук-зомбулук, кандайдыр бир дин же ишеним менен аныкталбасын же аны менен байланышбоосун камсыз кылуу;
 - c. Жеке адамдар же топтор тарабынан жасалган зордук-зомбулук аракеттери үчүн жоопкерчиликтин диний же ишеним жамаатка байланышбоосун камсыз кылуу;
 - d. Диндердин же ишенимдердин плюрализмине байланыштуу маселелерди чечүүдө келип чыккан ар кандай татаалдыктардын же тирешүүлөрдүн саясий максаттарда пайдаланылбашын камсыз кылуу;
 - e. Уюмга катышуучу мамлекеттердин өкүлдөрүн ар дайым басмырлоого, кастыкка же зомбулукка чакырган жек көрүүнүн ар кандай пропагандасына чечкиндүү жана шашылыш түрдө каршы турууга чакырат.
6. Бардык адамдар үчүн дин жана ишеним эркиндигин бекемдөө үчүн конституциялык жана укуктук база зарыл. Бул негиз төмөнкү принциптерди эске алышы керек.⁵⁶
- a. Адамдардын дин же ишеним эркиндигин жана башка укуктарын сыйлоо коопсуздукту камсыз кылуунун ажырагыс бөлүгү болуп саналат;
 - b. Адамдардын дин же ишеним эркиндигин чектөө үчүн коопсуздук чаралары зарыл болгон өзгөчө учурларда, ар тараптуу жана туруктуу коопсуздукка бул чаралар адамдын кадыр-баркын жана адам укуктарын урматтаганда гана жетишүүгө болот;

55 Мисалы, Порто документи 2002 жана Любляна документи 2005.

56 Мисалы, Хельсинки Корутунду актысы 1975, Вена документи 1989, Копенгаген документи 1990 жана ЕККУ Министрлер кеңешинин чечими № 3/13.

- c. Мындай чаралардын эркектерге жана аялдарга тийгизген таасиринин айырмачылыктары дин же ишеним эркиндигин чектеген чараларды иштеп чыгууда жана ишке ашырууда эске алынууга тийиш;
- d. Дин же ишеним эркиндигин чектеген чараларды иштеп чыгууда жана ишке ашырууда бул чаралардын жеке адамдарга же адамдардын өзгөчө белгилүү бир аялуу топторуна тийгизген таасирлеринин айырмачылыктары эске алынууга тийиш. Ал топтордун ичинде (бирок алар менен гана чектелбестен) балдар, ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар, улуттук азчылыктар, белгилүү бир динди же ишенимди карманган диний азчылыктардын жамааттары; ишенбегендер; жаңыдан сыйынып баштагандар; башпаанек издегендер, качкындар жана мигранттар;
- e. Мыйзамдар, жоболор, практикалык чаралар жана стратегиялар ачык-айкын жана ар кандай басмырлоодон, анын ичинде, этникалык текке, жынысга, улутка, расага, динге же ишенимге негизделген басмырлоодон эркин болушу керек;
- f. Коопсуздук маселелери диний же ишеним эркиндигин мээлөө жана чектөө үчүн түзүлгөн мыйзамдар аркылуу эмес, атайын кылмыш же коомдук тартипти коргоо мыйзамдары аркылуу чечилиши керек;
- g. Дин же ишеним эркиндигин чектөөчү чаралар мыйзам тарабынан белгилениши керек;
- h. Чектөө киргизүүнүн себептери так көрсөтүлүүгө жана чектөөлөр мыйзамдуу максаттарга жетүү үчүн зарыл болушу керек, алардын толук тизмеси ЭКСПКтин 18(3)-беренесинде камтылган; жана
- i. Жеке адамдар каралып жаткан чараларга жана/же аларды ишке ашырууга байланыштуу кабыл алынган чечимдерге даттануу же кайра кароо үчүн натыйжалуу кайрылуу жолдоруна ээ болушу керек.

7. Катышуучу мамлекеттер коопсуздукту камсыз кылуу үчүн зарыл деп эсептеген дин же ишеним эркиндигин чектөө боюнча бардык мыйзамдуу чаралар төмөнкү талаптарга жооп бериш керек:⁵⁷
- a. Ойлорго же ишенимдерге эмес, конкреттүү кылмыш же мыйзамсыз аракеттерге багытталган;
 - b. Жеке адамдардын же топтордун дини же ишеними үчүн эмес белгилүү бир мыйзамсыз иш-аракеттерине багытталган;
 - c. Мыйзамдык базада колдонулган терминдерге так аныктама берүү жана тиешелүү жоболорду карама-каршы чечмелөө жана өз билемдик менен колдонуу мүмкүнчүлүктөрдү берген бүдөмүк аныктамаларга жол бербөө;
 - d. Диний же ишеним жамааттарды алардын ичиндеги адамдардын же топтордун мыйзамсыз аракеттери үчүн жазалоону жокко чыгаруу;
 - e. Басмырлоосуз болууга, анын ичинде этникалык тегинин, жынысынын, улутунун, расанын, дин же ишеним негиздеринде басмырлабоо;
 - f. Эң акыркы чара катары гана колдонулушу керек;
 - g. Көздөгөн мыйзамдуу максатка түздөн-түз байланышкан, ошол максатка пропорционалдуу жана берилген максатка жетүү үчүн зарыл болгон минималдуу мүмкүн болгон кийлигишүүчү чара; жана
 - h. Мындай чараларды мамлекеттик кызматкерлер же администраторлор тарабынан ыктыярдуу кыянаттык менен пайдаланууну азайтуу үчүн көрсөтмөлөр менен коштолот.

Жогоруда саналып өткөн принциптерди колдонууну карап жатканда, төмөндөгүлөрдү эске алуу керек:

57 Мисалы, Вена документи 1989, Копенгаген документи 1990, ЕККУнун Министрлер кеңешинин №3/13 чечими жана «ЕККУнун терроризмди алдын алуу жана ага каршы күрөшүү аракеттерин күчөтүү» жөнүндө Декларация, Гамбург, 2016. Ошондой эле, ЕККУнун терроризмге каршы күрөшүү боюнча милдеттенмелерине сереп салуу (акыркы жолу 2018-жылдын мартында кайра каралып чыккан), <<https://www.osce.org/node/26365?download=true>>

1. Хельсинки Корутунду актысында берилип, андан соң ЕККУнун алкагындагы милдеттенмелерде бекитилген жетектөөчү принциптер комплекстүү дин же ишеним эркиндигин жана коопсуздукту камсыз кылуу ыкманын бир бөлүгү катары каралышы керек. Дин же ишеним эркиндигин коргоо менен бирге коопсуздукту камсыз кылуу үчүн негизги жоопкерчилик ЕККУга катышуучу мамлекеттердин бийлик органдарына жүктөлгөнү менен, дин же ишеним жамааттары, улуттук адам укуктарын коргоо институттары, жарандык коом уюмдары, анын ичинде диний уюмдар жана жалпысынан адам укуктарын коргогон башка уюмдар, ошондой эле маалымат-массалык каражаттары дин же ишеним эркиндиги менен коопсуздукту байланыштырууда маанилүү ролду ойношот:⁵⁸
2. ЕККУга катышуучу мамлекеттер бардык адам өлчөмдөрү тууралуу милдеттерин толук аткаруусу менен коомдогу мамлекеттик эмес уюмдардын туруктуу коопсуздукка салым кошуусуна шарттарды түзөт.
3. Дин же ишеним эркиндигине жана коопсуздукка байланышкан татаал маселелер мамлекет тарабынан коюлган мыйзамдуу санкциялардын жардамы менен гана чечилбейт; биринчи кезекте кеңири спектрин камтыган чектөөсүз иш-аракеттер, алардын арасында билим берүү, маалымат-агартуу программалары, ишенимдер, диндер ортосундагы диалогтор жана өнөктөштүктөр, жамааттардын өз ара аракеттери аркылуу ишке ашырылышы зарыл.

58 ЕККУнун Министрлер Кеңеши №3/13 чечиминде ЕККУга мүчө мамлекеттерди «диний жамааттарды өз убагында тиешелүү мыйзам чыгаруу демилгелерин коомдук талкуулоо процессине киргизүүсүнө көмөктөшүүгө» чакырат, көрс.чыг. 8-шилтеме).

4. Дин же ишеним эркиндигине жана коопсуздука тиешелүү маселелер жана сунуштоолор

Бул бөлүм дин же ишеним эркиндиги менен коопсуздуктун ортосундагы төрт маанилүү маселени карайт. Мына ушул маселелердин баары – жамааттарды каттоо, «экстремисттик» билдирүүлөр жана адабияттар, сыйынуу жайларын тинтүү жана дин же ишенимин өзгөртүү – ЕККУнун бүткүл аймагына мүнөздүү жана аймакта кеңири таралган. Алар дин же ишеним эркиндигин жана коопсуздукту камсыз кылуу контекстинде саясатчылар жана диний жамааттар үчүн өтө актуалдуу. Бул суроолор дин же ишеним эркиндиги менен коопсуздук иш жүзүндө кандайча кесилишкенин көрсөтүп турат.

Ар бир бөлүм дин же ишеним эркиндигинин жана коопсуздуктун кээ бир татаал аспектилерин талкуулоо менен башталат. Андан кийин бөлүмдө каралган конкреттүү маселени чечүү боюнча сунуштар берилет.

4.1. Диний же ишеним жамааттарды каттоо жана каттоону жокко чыгаруу жана коопсуздук

Кээде ЕККУга катышуучу мамлекеттердин бийликтери айрым диний же ишеним жамааттарынын баалуулуктарын, принциптерин жана окууларын өлкөнүн калкынын басымдуу бөлүгүнүн баалуулуктары менен шайкеш келбейт деп эсептешет. Алар мындай келишпестик адамдардын жанаша жашоосуна жана коомдук биримдикке – демек, коопсуздукка коркунуч келтириши мүмкүн деп белгилешет. Мамлекет тарабынан «экстремисттик» деп эсептелген диний же ишеним топтору коомдук тартипке, улуттук иденттүүлүккө, социалдык бир тектүүлүккө же тынчтыкта жанаша жашоого коркунуч туудурат деп эсептелген идеяларды таратканда бул кооптонуулар күчөйт. Кээ бир өкмөттөр мындай диний же ишеним жамааттары катталуу аркылуу юридикалык субъектиликке ээ болуп, ошону менен юридикалык статуска, таанууга, жеңилдиктерге жана артыкчылыктарга ээ болот деп кооптонушат. Буга жооп катары, бийликтер айрым жамааттарды каттоодон баш тартууга же буга чейин алынган каттоолорду жокко чыгарууга же катаал, чектөөчү мыйзамдарды жана мурда катталган жамааттар үчүн кайра каттоо талаптарын кабыл алды. Мындай чаралардын натыйжасында, кээ бир диний же ишеним жамааттары каттоодон өтө албай, юридикалык субъектиликке ээ боло алышпайт.

Диний жана ишеним жамааттары үчүн юридикалык жактын мааниси

Юридикалык жактан статуска жетүү, дин же ишеним эркиндигине болгон укуктун алкагына кирет. Коомчулуктун уюмдук жашоосу дин же ишеним эркиндиги менен корголбосо, жеке адамдын бул чөйрөдөгү эркиндигинин көптөгөн аспектилери алсыз

болуп калат.⁵⁹ Бул, мисалы, өз динин же ишенимдерин башкалар менен бирге тутунуу мүмкүнчүлүгүнө таасирин тийгизет жана муну менен жамааттын жашоо жөндөмдүүлүгүнө коркунуч келтирет.

Адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамга ылайык, эгерде жеке адамдардын бирикмеси мыйзамсыз иштер менен алектенгени далилденбесе, мамлекеттин андай бирикмеге динге же ишенимге негизделген юридикалык жак статусун берүүдөн баш тартуусу, биригүү эркиндигинин контекстинде дин же ишеним эркиндигин ишке ашырууга кийлигишүүсү болуп саналат.⁶⁰ Ошого байланыштуу, ЕККУга катышкан мамлекеттер «өз мамлекетинин конституциялык алкактарында, өздөрүнүн ишенимин туткан же тутууга даяр болгон динчил жамааттардын алардын өз өлкөлөрүндө аларга берилген статусту таануу өтүнүчүн камсыз кылууга» милдеттүү.⁶¹

Дин же ишеним эркиндигине болгон укукту толук пайдалануу үчүн юридикалык жактын маанилүүлүгүнө карабастан,⁶² диний же белгилүү бир ишенимди карманган жамааттар, эгерде алар

59 *Хасан жана Чауш Болгарияга каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз №30985/96, 2000-жылдын 26-октябрындагы чечими), 62 абз.*

60 *Кимля жана башкалар Россияга каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (арыздар № 76836/01 жана 32782/03, 2009-жылдын 1-октябрындагы чечими), 84-абз.; Москвадагы Жахабанын Күбөлөрү жана башкалар Россияга каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз №302/02, 2010-жылдын 10-июнундагы өкүм), 101-абз.; Горзеллик жана башкалар Польшага каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту, 52-абз.; Сидропулос жана башкалар Грецияга каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 26695/95, 1998-жылдын 1-июлундагы чечими), 31 абз.*

61 Вена документи 1989, 16.3 абз., көрс. чыг., 16-шилтеме.

62 *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova*, (Метрополитен чиркөөсү Бессарабияга каршы), Адам укуктары боюнча Европа соту, көрс. чыг., 26-шилтеме, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria* [Диний Жамаат Жахабанын Күбөлөрү жана башкалар Австрияга каршы], Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 40825/29, 2008-жылдын 31-июлундагы чечими); *Izzettin Dogan v. Turkey* [Иззеттин Доган Түркияга каршы], Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз №62649/10, 2016-жылдын 26-апрелиндеги чечими). Белгилей кетсек, мамлекет же анын ыйгарым укуктуу органы тарабынан каттоо каралбаса, берилбесе же жокко чыгарылса дагы, динге ишенгендер, динге ишенбегендер, ошондой эле диний же ишеним жамааттар адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдагы бекитилген укуктарга ээ.

өздөрү каалабаса, юридикалык жак статусту алууга милдеттүү болуусу мүмкүн эмес. Юридикалык жакка ээ болуу кээ бир катышуучу мамлекеттер тарабынан берилген тандоо болуп саналат. Жамааттарды каттоо системаларын иштеп чыгууда, ЕККУга катышуучу мамлекеттер диний же белгилүү бир ишенимди карманган жамааттарды каттоо иш-аракеттерине бөгөт коюу же контролдоо эмес, тескерисинче алардын иш-аракеттерин жеңилдетүү үчүн керек болгон система деген принципти жетекчиликке алуулары керек.⁶³ Ошондуктан, ЕККУга катышуучу мамлекеттер, диний же ишеним жамааттардын динге же ишенимге байланыштуу ар кандай иш-аракеттерин толук түрдө жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүүчү керектүү деңгээлдеги юридикалык жактуулукка ээ болуу укуктарын камсыз кылышы керек.

Жеткиликтүү каттоо системасы диний же ишеним жамааттарды, алардын ичинде ЕККУга катышуучу мамлекеттерди кооптондурган жамааттарды дагы юридикалык системанын алкагында иш-аракеттерин алып баруусуна өбөлгө түзөт. Тажрыйба көрсөткөндөй, каттоо мамлекеттик жана диний же ишеним жамааттардын ортосунда туруктуу жана ишенимге негизделген мамилелерди түзүүгө жардам берет.

«Экстремизм» термининин диний же ишеним жамааттарды юридикалык жактан каттоо жана каттоону жокко чыгаруу учурундагы көйгөйү

Коопсуздукту камсыз кылуу кызыкчылыгында жеке адамдардын жана диний же ишеним жамааттарынын ишмердүүлүгүнө катуу көзөмөл жүргүзүү зарылдыгын негиздеп жатып, мамлекеттер көбүнчө «экстремизмди» аргумент катары колдонушат. Бирок, «экстремизм» так жана жалпы кабыл алынган аныктамага ээ эмес,

63 Диний же ишеним жамааттардын юридикалык субъектиликке ээ болушуна байланыштуу эл аралык укуктун толук сыпаттамасын, ошондой эле ЕККУга мүчө бир катар мамлекеттердин жакшы практикалардын мисалдарын *Диний жана ишеним уюмдардын юридикалык жактары боюнча колдонмонун* III бөлүмүндө тапса болот. көрс. чыг., 20-шилтеме.

ошону менен өтө кеңири, жана бүдөмүк чечмелөөгө жол берген, ошондой эле мыйзамды ээнбаштык менен колдонууга мүмкүндүк берүүчү термин.

Экстремизм менен зомбулуктун ортосундагы себептик байланыштын же «экстремисттик» ой жүгүртүүнүн зордук-зомбулукка өтүүсүнүн, же «экстремисттик» ой жүгүртүү зомбулук аракеттерге баруу ниетин билдирүү менен мамлекеттин кийлигишүүсү үчүн негиз түзөт деген эмпирикалык далилдери жоктугуна карабастан, «экстремизм» зомбулук менен көбүнчө чаташтырылат.⁶⁴ Ошондуктан, зордук-зомбулук экстремизм феномени менен «экстремизм» түшүнүгүн так айырмалоо керек. «Экстремалдык» көз караш өзүнчө коопсуздукка коркунуч түзбөйт.⁶⁵

Мындан тышкары, эгерде «экстремизмдин» алдын алуу жана ага каршы күрөшүү чаралары зордук-зомбулуксуз иш-аракеттерге багытталса, адам укуктарынын бузулуу коркунучун туудурат. Кандайдыр бир пикирге ээ болуу укугу жана каалаган динге же ишенимге ээ болуу, же кабыл алуу эркиндиги эч кандай чектөөлөргө дуушар болбошу керек.⁶⁶ Эл аралык стандарттар «экстремизм» сыяктуу терминдер диндин же ишенимдин мыйзамдуу көрүнүштөрүн басуу үчүн, же диний ишенимдери адаттагыдан айырмаланган же «адаттан тышкары» деп эсептелинген жеке

64 Караңыз: Коопсуздук, радикалдашуу жана терроризмдин алдын алуу боюнча эксперттик жолугушуу, ЕККУ, 10-октябрь 2008-жыл, <<https://www.osce.org/odihr/34379>. 26-абз.: «Далилденбеген божомолдор диний ишенимдин бир кыйла фундаменталдуу түрүн террордук тактиканы колдонууга даярдуулук менен чаташтырган радикалдашуунун 'тайгак жолдуу' концепцияларын камтыйт. Бул теорияга ылайык, адам салттуу диний көз караштардан ашынган диний көз караштарга жана практикаларга дээрлик сызыктуу жолдо барат, андан кийин зордук-зомбулукка секирик жасайт. Бул теорияны колдоо үчүн эч кандай иш жүзүндө далилдер жок».

65 «Экстремизм» түшүнүгүн жана анын кесепеттерин критикалаган «Терроризмге каршы күрөшүүдө адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин илгерилетүү жана коргоо боюнча БУУнун Атайын баяндамачынын отчетун» караңыз. БУУнун Башкы Ассамблеясы, UN Doc.A/HRC/31/65, 29-апрель 2016-жыл, стр. 21-22, <https://undocs.org/ru/A/HRC/31/65>

66 ЭППКнын 18-беренеси ой жана абийир эркиндигин чектөөгө жол бербейт. Бул эркиндик, ошондой эле ар бир адамдын өз оюн эркин айтуу укугу ЭКСПКнын 19(1)-беренесинде толугу менен корголот.

адамдарды, диний же ишеним жамааттарын бутага алуу үчүн колдонулбашы керек экендигин ачык эскертишет.⁶⁷ Конкреттүү кылмыш иштерине эмес, ишенимдерге жана идеяларга көңүл буруу ой-пикир эркиндигине жана дин же ишеним эркиндигине коркунуч келтирет. Ошентип, ЕККУга катышуучу мамлекеттердин коопсуздук чаралары пикирлерге же ишенимдерге эмес, иш-аракеттерге тиешелүү болушун жана зомбулук экстремизм менен «экстремизмди» так айырмалоосу керек.⁶⁸ Мындай чаралар «экстремизмди» анын зордук-зомбулук аракеттерине же зомбулукка чакырууга байланышы бар деп эч кандай далилсиз куугунтуктоого багытталбашы керек.

Диний же ишеним жамааттардын юридикалык жактан статус алуусуна жана алардын каттоосун жокко чыгарууга негиздер

Диний жамааттардын же белгилүү бир ишенимдерди карманган жамааттардын юридикалык жактан өз алдынчалык укугунан же милдеттенмелеринен баш тартуусунун же алардын каттоосун жокко чыгаруунун кеңири кесепеттерин эске алуу менен, мындай чечимдер ЭКСПКнын 18(3)-беренесинде белгиленген критерийлерге ылайык так негизделиши керек.

Диний жамааттарга же белгилүү бир ишенимдерди карманган жамааттарды юридикалык жак катары каттоодон баш тартуу жана каттоону жокко чыгаруу чоң кесепеттерге алып келүүчү чара болгондуктан, мындай чечимдер туура болуу үчүн ЭКСПКнын 18(3)-беренесинде берилген критерияларга жооп берген олуттуу негиздемени талап кылат. Юридикалык жак катары каттоодон

67 Караңыз: «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча комментарийлер», ЕККУ/ДИАУБ, 22-март 2012-ж. 18-19 абз.тар <<http://www.legislationonline.org/документтер/id/1688>>.

68 Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын отчету, Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы, UN DocA/HRC/33/29, 21-июль 2016-жыл, 6.1-абз., <<http://www.undocs.org/A/HRC/33/29>>; «Россия Федерациясындагы экстремисттик аракеттерге каршы күрөшүү боюнча федералдык мыйзам боюнча пикир», Вена Комиссиясы, CDL-AD(2012)016, 20 июнь 2012 ж., 59-абз. [http://www.venice.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)016-e](http://www.venice.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)016-e)

баш тартуу жана каттоону жокко чыгаруу акыркы чара болгондуктан, пропорционалдуу болушу үчүн, алар өзгөчө күчтүү негиздерди талап кылат. Мындай чаралар коомдук тартипке коркунуч келтирген олуттуу жана кайталануучу мыйзам бузуулар болгондо жана жеңилирээк жаза чараларын (мисалы, эскертүү, айып салуу же салык жеңилдиктерин алып салуу) натыйжалуу колдонуу мүмкүнчүлүгү жок кырдаалда гана каралууга тийиш.⁶⁹

Диний же ишеним жамааттарды юридикалык жак катары каттоодон баш тартуу жана каттоону жокко чыгаруу коопсуздукка коркунуч туудурат деп эсептөө негизинде эмес, каралып жаткан жамааттын мыйзамсыз аракеттеринин ачык далилдеринин негизиндеринде болушу керек.

Адам укуктары жагынан алганда, мындай чаралар жамааттардын кылмыштуу иш-аракеттерге тиешесинин же эл аралык адам укуктарынын мыйзамдарында бекитилген диндин же ишенимдердин жамааттык практикасына чектөөлөрдүн алкагына кире турган иш-аракеттерине аралашканынын далилдери болгондо гана зарыл кадам катары кароого болот. Конкреттүү адамдардын же диний же ишеним жамааттардын зомбулукка катышкандыгын же басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүктү пропагандалоосун же башка адамдардын укуктарына жана эркиндиктерине доо келтиргендерин далилдөө милдети мамлекетке жүктөлөт.

Кээ бир динге ишенгендер, жада калса тигил же бул диний же ишеним коомчулугунун лидерлери зордук-зомбулуктуу экстремисттик иш-аракеттерге (б.а. зордук-зомбулукка же зомбулукка чакырууга) катышат деген далилденбеген кооптонуулар, юридикалык жактан статус бербөөгө же бүтүндөй жамааттын каттоосун жокко чыгарууга жетиштүү негиз эмес. Кээ бир адамдардын мындай иш-аракеттерге барышы бүткүл диний же ишеним жамааты

69 «Азербайжан Республикасынын Дин тутуу эркиндиги жөнүндө Мыйзам» CDL-AD (2012) 022, 15-октябрь 2012-жыл, 93-94 абз.тап <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)022-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)022-e)>.

бул көз караштарды бөлүшөт же бул иш-аракеттерди колдойт дегенди билдирбейт. Мындай учурларда конкреттүү адамдын/ адамдардын жана бүткүл топтордун аракеттери жана милдеттери өз өзүнчө каралышы керек. Ушуга байланыштуу, жамааттын айрым мүчөлөрү тарабынан жасалган ар кандай туура эмес жүрүм-турум бүтүндөй диний же ишеним жамаатына каршы багытталган чаралар менен эмес, тиешелүү адамга карата кылмыш, административдик же жарандык сот өндүрүшү аркылуу чечилиши керек.⁷⁰

Эгерде диний же ишеним жамаатка юридикалык жак статусун берүүдөн баш тартуу же жамааттын юридикалык жак катары каттоосун жокко чыгаруу жөнүндө чечим кабыл алынса, мындай чечимге карата натыйжалуу даттануу жана/же соттук кароо болушу керек.⁷¹ Апелляция процесси тез, ачык жана басмырлоодон эркин болуусу керек. Диний же ишеним жамааттарды юридикалык жак катары каттоодон баш тартуу же каттоону жокко чыгаруу, тиешелүү чечимге даттануунун бардык мүмкүнчүлүктөрү түгөнгө чейин санкцияланышы мүмкүн эмес.

Терроризмге алып келген зордук-зомбулук экстремизмине жана радикалдашууга каршы күрөштүн куралы катары юридикалык жакты же жамаатты каттоодон баш тартуу жана каттоону жокко чыгаруу маселеси.

Терроризмге алып келүүчү зордук-зомбулук экстремизмине жана радикалдашууга каршы күрөшүүнүн бир жолу катары юридикалык субъектиликти тануудан баш тартуу жана диний же

70 «Армения Республикасынын Абийир эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндө мыйзамына жана Кылмыш-жаза кодексине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө, Административдик укук бузуулар жана Кайрымдуулук мыйзамы боюнча биргелешкен аралык корутунду», ЕККУ/ДИАУБ жана Венеция комиссиясы, 92-пара., көрс. чыг., 26-шилтеме.

71 Москвадагы Жахабанын Күбөлөрү жана башкалар Россияга каршы, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз №302/02, 2010-жылдын 10-июнундагы чечими) 175-абз.; Абийир эркиндиги жана дин тутуу укугу жөнүндө ССВИ 2011 акты жана Венгриядагы чиркөөлөрдүн, конфессиялардын жана диний жамааттардын юридикалык статусу, Венеция комиссиясы, 38-абз..

ишенимдеги жамааттардын каттоосун жокко чыгаруунун натыйжалуулугу далилденген эмес. Тескерисинче, жеке адамдардын жана диний же диний жамааттардын дин же ишеним эркиндигине негизсиз чектөөлөрдү коюудан тышкары, чаралар бир катар күтүлбөгөн терс кесепеттерге алып келүү коркунучу бар. Алар коомчулуктун өзүн адилетсиз куугунтуктун жана басмырлоонун курмандыгы катары кабылдоосун бекемдей алат жана бул анын мүчөлөрүн зордук-зомбулук экстремизми катары каралышы мүмкүн болгон же террористтик радикалдашууга көмөктөшүүчү идеяларга көбүрөөк кабылдырышы мүмкүн. Мындан тышкары, мындай чаралар бийлик менен диний же ишеним жамааттарынын ортосундагы ишенимди кетириши мүмкүн жана бул жамааттардын ар тараптуу коомдук коопсуздук аракеттеринде изоляцияланышына алып келиши мүмкүн. Кээ бир учурларда, алар мындай жамааттарды көмүскө иш жүргүзүүгө алып келиши мүмкүн жана бул алардын иш-аракеттери жөнүндө так маалымат алууну кыйындатат.

Сунуштоолор

ЕККУга катышуучу мамлекеттер

1. «Экстремизм» же «диний экстремизм» сыяктуу түшүнүктөрдүн бүдөмүк мүнөзү жана аларды өтө дискрециялык же басмыр-лоочу ыкмада кыянаттык менен пайдалануу мүмкүнчүлүгүн эске салып, ЕККУга катышкан мамлекеттер мындай түшүнүктөргө негизделген же аларга шилтеме жасоо менен укуктук же башка чараларды колдонуудан карманышы керек.
2. Эгерде динге ишенген жеке адамдар же топтор кылмыштуу же мыйзамсыз иш-аракеттерди жасаса, ЕККУга катышуучу мамлекеттер бүтүндөй жамаатты күнөөлөбөш керек жана конкреттүү адамдарга гана санкцияларды колдонушу керек.
3. ЕККУга катышуучу мамлекеттер диний жамааттарына же белгилүү бир ишенимдерди карманышкан жамааттарга, эгерде алар кааласа, алардын диний же ишенимге байланыштуу иш-аракеттерин толук түрдө жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүүчү юридикалык жак статустун түрүн жана деңгээлин берүүнүн тиешелүү варианттарын жана жол-жоболорун түзүп бериши керек. Ошол эле учурда ЕККУга катышуучу мамлекеттер диний же ишеним жамааттар же жеке адамдар үчүн дин же ишеним эркиндиги укуктарын пайдаланууга юридикалык жак статусту негизги шарт катары талап кылбаш керек.
4. ЕККУга катышуучу мамлекеттер диний жамааттарга юридикалык статус берүүдөн баш тартуу же каттоону жокко чыгаруу жөнүндө чечимдерди кабыл алууда ЭКСПКнын 18(3)-беренесинде белгиленген критерийлерге жооп берген шарттарды камсыздандыруусу керек.
5. Диний же ишеним жамаатка юридикалык жак статусун берүүдөн баш тартуу же каттоону жокко чыгаруу жөнүндө чечим кабыл алынган учурда, ЕККУга катышуучу мамлекет тиешелүү

жамаатка мындай баш тартуунун же каттоону жокко чыгаруунун конкреттүү себептерин көрсөтүү менен жүйөлүү чечимди берүүгө милдеттүү.

6. Диний же конфессиялык коомчулукка ага юридикалык жак статусту бербөө же анын каттоосун жокко чыгаруу жөнүндө чечимди билдирүүдө ЕККУга катышуучу мамлекет жамаатты каралоо катары кабыл алынышы мүмкүн болгон сөздөрдөн алыс болуусу керек. Мындан тышкары, тынчтыкта жанаша жашоону жана коопсуздукту камсыз кылуу үчүн бул чечимдерден келип чыккан коомчулукка карата ар кандай шектенүүнү, ишенбөөчүлүктү, сабырсыздыкты же басмырлоону жоюу үчүн активдүү чараларды көрүүгө милдеттүү (мисалы, маалымдуулукту жогорулатуу, билим берүү программаларын ишке ашыруу жана конфессиялар жана дин аралык диалогду кубаттоо сыяктуу).
7. Катышуучу мамлекеттер юридикалык субъектиликти берүүдөн баш тартуу же диний же ишеним жамааттын каттоосун жокко чыгаруу жөнүндө чечимдерди даттануунун жана кайра кароонун эффективдүү жол-жобосу болушун камсыз кылышы керек.

Диний же ишеним жамааттар

8. Диний же ишеним жамааттарга мамлекеттик бийлик органдары жана башка коопсуздукту коргоого кызыкдар тараптар менен ачык, конструктивдүү жана ишенимдүү диалогго катышуу аркылуу бүтүндөй коомдогу коопсуздукту камсыз кылуу боюнча аракеттерге салым кошуу сунушталат.

Жарандык коом

9. Жарандык коом уюмдарына жамааттарды каттоо жана аларга юридикалык жак статусун берүү боюнча улуттук мыйзамдардын, саясаттын жана иш жүзүндө жүзөгө ашыруу чаралары эл аралык стандарттарга шайкеш келишин камсыз кылуу, пропаганда иш-аракеттерине катышуу сунушталат.

4.2. «Экстремисттик» билдирүүлөр/адабият жана коопсуздук

Динге ишенгендердин же диний же ишеним жамааттардын лидерлеринин “экстремисттик” деп таанылган билдирүүлөрү коопсуздукка коркунуч катары каралышы мүмкүн. Алардын “экстремисттик” маанидеги айтылган сөздөрүнүн болжолдуу зыянын болтурбоо максатында ЕККУга катышкан мамлекеттердин айрымдары аларды кылмыш жоопкерчилигине тартуу жана/же цензура боюнча чечимдерди кабыл алышкан. Мындан тышкары, диний адабияттын айрым түрлөрү (интернетте да, кагаз жүзүндө да берилген), анын ичинде ыйык тексттер «экстремисттик» делген мазмундан улам тынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч келтириши мүмкүн деген кооптонуулар бар. Мындай мазмун зордук-зомбулукка үндөйт, зордук-зомбулукту чагылдырган сүрөттөрдү же тилди камтыган же диний абсолютизм же диний артыкчылыкты талап кылат деп айтылат. Натыйжада, мамлекеттер айрым учурларда кээ бир диний материалдарды тыюу же цензуралоо чараларын кабыл алышат же мындай материалдарды импорттоого жана таратууга тыюу салышат. Кээде диний тексттердин доктриналык жактан так же «экстремисттик» материал экенин аныктоо үчүн өкмөт тарабынан дайындалган «эксперттердин» кызматтары колдонулат.

Диний билдирүүлөр ой-пикир жана сөз эркиндиги жана дин же ишеним эркиндиги менен корголобу?

Диний билдирүүлөр эркин билдирүү укугу менен да, динди же ишеним эркиндиги менен да корголот. Бул эки укук тең демократиялык коомдор үчүн негизги болуп саналат. Алар бири-бирине көз каранды жана бири-бирин бекемдөөчү укуктар жана «байланыш эркиндигинин кошумча кепилдиктери» катары кызмат

кылат.⁷² Адамдын ички ынанымдарын билдирүү эркиндиги демократиялык коомдорго мүнөздүү болгон плюрализмди жана диний же ишеним жамааттарынын ичиндеги, ошондой эле алардын ортосундагы байланышты камсыз кылуу үчүн зарыл, ошондой эле жамааттар дин же ишеним эркиндигинин абдан маанилүү аспектиси болуп саналат.

Басмырлоого, кастык же зомбулукка шыктандырууга каршы кандай мыйзамдуу чектөөлөрдү койсо болот?

Эл аралык укукка ылайык, дин же ишеним жана сөз эркиндиктери басмырлоого алып келүүчү ар түрдүү чакырыктарга, башка адамдарга карата зордук-зомбулукка үндөгөн ишенимдерди жайылтуу иш-арекеттерине укуктук жол бербейт. Жалпысынан, диний ой-пикирин билдирүү эркиндиги ЭКСПКнын 19-беренесине ылайык эл аралык укуктун алкагында корголот. Ушул берененин 3-пунктунда сөз эркиндигин ишке ашыруу «өзгөчө милдеттер жана өзгөчө жоопкерчилик» менен жүктөлгөн жана бул укукту чектөөчү легитимдүү негиздердин тизмеси түзүлгөн (адамдардын репутациясын жана укуктарын урматтоо, коомдук тартипти, саламаттыкты жана адептүүлүктү сактоо). Сөз эркиндиги ошондой эле Пакттын 20(2) - беренесинде бекитилген эрежелер менен да жөнгө салынат. Ал ЕККУга катышуучу мамлекеттерден басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн улуттук, расалык же диний жек көрүүнү пропагандалоого тыюу салууну талап кылат. Ошентип, эл аралык стандарттар жек көрүү маанисиндеги сөздөрдүн баарына тыюу салбайт.

Расалык басмырлоонун баардык түрүн жоюу жөнүндөгү эл-аралык конвенциянын (РБТЖ) 4(а)-беренеси жана ЭКСПКнын 20(2)-беренеси ЕККУга катышуучу мамлекеттерден басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүктү пропагандалоого тыюу салууну талап кылат. Мындан тышкары, РБТЖнин 4(а)-беренеси

72 Караңыз: Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачынын отчету, көрс.чыг.29-шилтеме. 13-14 б. Билефельдт, Х. Ганеа, Н & Винер; «Диний же ишеним эркиндиги» – Эл аралык мыйзамга комментарий, 481-506 б.

дагы «расалык артыкчылыкка же жек көрүүчүлүккө негизделген идеяларды таратууну» чагымчылдыкка шилтемеси жок болсо дагы тыюу салат.

Юридикалык жактан милдеттүү болбосо да, басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн улуттук, расалык же диний жек көрүүчүлүктү жайылтууга тыюу салуу боюнча Рабат иш-аракеттер планы эл аралык коомчулуктун колдоосуна алынган. Ал конкреттүү билдирүүлөр «басмырлоого, кастыкка же зомбулукка чакырык» экенин аныктоо үчүн алты критерийди камтыйт жана ал билдирүүлөр аларга каршы тыюу салуучу мыйзамдуу аракеттерди талап кылуу үчүн жетиштүү олуттуу экенин ырастайт.

Бул алты критерий төмөнкүлөрдү түзөт: контекст, сүйлөп жаткан адам (жана адамдын же уюмдун позициясы); ниеттер; сөздүн мазмуну же формасы; билдирүүнүн көлөмү, ошондой эле зыян келтирүү (жана сөзсүз түрдө) ыктымалдыгы.⁷³ «Экстремисттик» деп көрүнгөн диний билдирүүлөрдү кылмыш жоопкерчилигине

73 БУУнун Адам укуктары боюнча Жогорку комиссарынын «Улуттук, расалык же диний кастыкты козутууга тыюу салуу боюнча» отчетундагы «басмырлоону, кастыкты же зордук-зомбулукту козутуп, улуттук, расалык же диний кастыкты пропагандалоого тыюу салуу боюнча Рабат иш-чаралардын планы», БУУнун Башкы Ассамблеясы, 2013-жылдын 11-январы, тиркеме, 29-абз., <<https://undocs.org/A/HRC/22/17/Add.4>>. Бул алты болүктөн турган босого тести ар кандай көз карандысыз эксперттер жана укук коргоо уюмдары тарабынан колдоого ээ болду - мисалы, «Дин жана ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачынын отчету («Жамааттык диний жек көрүүчүлүктүн көрүнүштөрүнө каршы күрөшүү»), БУУнун Башкы Ассамблеясы, UN Doc.A/HRC/25/58, 26-декабрь 2013-жыл, 58-абз. <<https://undocs.org/A/HRC/25/58>>; «Жалпы сунуш №35: Расисттик жек көрүү сөздөрүнө каршы күрөшүү», Расалык басмырлоону жок кылуу боюнча комитет, UN Doc. CERD/C/GC/35, 12-30 август 2013, 15-абз. <<http://undocs.org/en/CERD/C/GC/35>>. Адам укуктары боюнча Европа соту дагы колдонгон ушул сыяктуу критерийлер төмөнкүлөрдү аныктайт: билдирүүлөр чыңалган саясий же социалдык контекстте жасалганбы; адилет чечмеленип жана тике же кеңири контекстте караганда, бул билдирүүлөр зомбулукка түз же кыйыр чакыруубу же зомбулукту, жек көрүүчүлүктү же сабырсыздыкты актайбы; билдирүүлөр кандай манерада жасалган; түздөн-түз же кыйыр түрдө коркунучтуу кесепеттерге алып келиши мүмкүнбү; жана жазанын пропорционалдуугу. *Перинчек Швейцарияга каршы* [АУЕСтин Чоң Палатасы], (Арыз № 27510/08, 2015-жылдын 15-октябрындагы чечими), 204-208 абз.тар; *Стомахин Россияга каршы*, (Арыз № 52273/07, 2018-жылдын 8-октябрындагы чечими), 88-134 абз.тар, айрыкча 93-абз., <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1827310>>.

тартуудан же башка интрузивдик чектөөлөрдү колдонуунун алдында мамлекеттик бийлик органдары фактыларды кылдаттык менен аныктоого тийиш. Алар басмырлоонун, кастыктын же зомбулуктун иш жүзүндөгү актыларына шыкакчы болуп жатабы же жокпу, аныктоо үчүн жогорудагы алты критерийдин негизинде айтылган сөзгө баа бериши керек.⁷⁴

Ужук коргоо жана сот органдарынын кызматкерлерин Рабат иш-аракеттер планында сунушталган алты бөлүктөн турган тексти түшүнүүгө жана колдонууга үйрөтүү жек көрүүчүлүктү козутуунун «босогосуна» жеткен-жетпегендигин туура аныктоого жардам бере алат. ЭКСПКнын 20(2)-беренесинин алкагындагы билдирүүлөр гана чектелиши керек. Сөз эркиндигине бардык чектөөлөр уруксат берилген чектөөлөргө карата жалпы эрежелерге жана кепилдиктерге ылайык келиши керек болгондуктан (20(2)-беренеге карата да), катышуучу мамлекеттер ар кандай чектөөлөрдү 19(3)-беренеге так ылайык негиздеши керек.⁷⁵ Ушуга байланыштуу Рабат иш-аракеттер планы чагымчылдыкка каршы чара көрүүнүн жылма масштабын сунуштайт. Мында, кылмыш жаза чаралары акыркы чара катары каралышы керек.⁷⁶

Диний адабияттын мааниси

1989-жылы ЕККУга катышуучу мамлекеттер динге ишенгендердин жана диний жамааттардын ыйык китептерди жана диний басылмаларды өздөрү каалаган тилде, ошондой эле динди тутуу же ишеним менен байланышкан башка буюмдарды жана материалдарды сатып алуу, ээлик кылуу жана пайдалануу укугун урматтоого өз милдеттенмелерин ырасташты. Ошондой эле, алар диний

74 Караңыз: *Стоматхин Россияга каршы* (Арыз No 52273/07, 2018-жылдын 8-октябрындагы чечими), 93-абзац.

75 «Жалпы комментарий №34: 19-берене, Пикир жана сөз эркиндиги», Бириккен Улуттар Уюмунун Адам укуктары боюнча комитети, БУУнун Док. ССРР/С/ГС/34, 11-29 июл 2011, 52-абз, <<https://undocs.org/en/CCPR/C/GC/34>>.

76 «Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын отчету», 58-абз., көрс. чыг., 29-шилтеме. Ошондой эле караңыз: Рабат иш-чараларынын планы, Тиркеме, 34- абз., көрс. чыг., 73- шилтеме.

конфессияларга, мекемелерге жана уюмдарга диний басылмаларды жана материалдарды чыгарууга, импорттоого жана таркатууга уруксат берүүгө милдет алышты.⁷⁷

Диний адабият - бул диний билдирүүнүн бир аспектиси. Ал пикир жана сөз эркиндиги жана дин же ишеним эркиндиги менен бирдей корголот. Мындай адабияттарды өндүрүүгө, импорттоого же таратууга ар кандай кийлигишүү бул адам укуктарын бузууну түзүшү мүмкүн жана ЭСКПКнын 18(3), 19(3)-беренелеринде белгиленген критерийлерге ылайык күчтүү негизделиши керек. «Мамлекеттик коопсуздукту» коргоо сөз эркиндигин чектөөнүн мүмкүн болуучу негиздеринин бири болсо да, ал 18-берененин 3-пунктунда каралган чектөөлөрдүн негиздеринин тизмесине кирбейт, б.а. бул негизде адамдын динди же ишенимди тутуу эркиндигине чектөөлөрдү киргизүү мүмкүн эмес дегенди билдирет.

Диний адабиятта көп кездешүүчү эки көйгөй – мындай адабияттарда зордук-зомбулук окуялары жана зордук-зомбулуктун сүрөттөлүшү, ошондой эле диний абсолютизм жана диний артыкчылык жөнүндөгү дооматтар камтылышы мүмкүн. Диний адабият менен зордук-зомбулуктун ортосундагы байланыш татаал, талаштуу жана бул басылманын алкагынан тышкары.⁷⁸ Бирок, зыян менен зордук-зомбулук дайыма адамдын ишинин натыйжасында болоору анык. Мунун негизинде, БУУнун дин жана ишеним эркиндиги боюнча атайын баяндамачысы төмөнкүлөрдү белгилейт:

77 Вена Корутунду документи 1989, 16.9-абз. Мындан тышкары, БУУнун 1981-жылы кабыл алынган «Динге же ишенимге негизделген сабырсыздыктын жана басмырлоонун бардык түрлөрүн жок кылуу жөнүндө Декларациясына» ылайык, дин же ишеним эркиндиги тиешелүү басылмаларды жазуу, чыгаруу жана жайылтуу эркиндигин камтыйт (6(d)), ошондой эле улуттук жана эл аралык деңгээлде дин же ишеним боюнча жеке адамдар жана жамааттар менен байланыштарды түзүү жана колдоо (6(i)-берене).

78 Дин менен зомбулуктун болжолдуу байланышын анализин көрүңүз: «Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын отчету», БУУнун Башкы Ассамблеясы, UN Doc A/HRC/28/66, 29-декабрь 2014-жыл, <<https://unocs.org/A/HRC/28/66>>.

*«Зордук-зомбулук айрым диндердин же жалпысынан диндин табиятына туура эмес ыйгарылган деген «эссенциалисттик» көз караштардан оолак болуу маанилүү [...] зомбулук кылмыштары ар дайым диндер тарабынан эмес, адамдар тарабынан жасалат. Бул адамдар - жеке адамдар, жеке адамдардын топтору, коомчулуктун лидерлери, мамлекеттердин өкүлдөрү, мамлекеттик эмес субъекттер ж.б. - динди же белгилүү бир диний принциптерди зомбулукту мыйзамдаштыруу, колдоо, жайылтуу же күчөтүү үчүн колдонушат. Башкача айтканда, дин менен зомбулуктун түздөн-түз байланышы жөнүндө сөз кылууга болбойт; алар адамдын, башкача айтканда, бул мамилени активдүү түзүүчү, же аны жок кылган же адамдардын топторунун аракеттери аркылуу байланышат».*⁷⁹

Зордук-зомбулук окуяларын жана зомбулуктун сүрөттөлүшүн тарыхый контекстке жайгаштырган чечмелөөчү түшүндүрмөлөрдү даярдоо жана жайылтуу критикалык ой жүгүртүүгө жана адамдын ар-намысы жана адам укуктары баалуулугун ырастаган окууну түшүнүүгө түрткү берет. Бул ыкма диний тексттерге тыюу салууга же көзөмөлдөөгө же алардын таркатылышын чектөөгө караганда сөз эркиндигин жана дин же ишеним эркиндигин урматтайт жана алда канча натыйжалуу болот.

Чындык дооматтары көптөгөн диний жана диний эмес ишеним системаларына мүнөздүү; алар чындыкты түшүнүүнүн жана берилген диндин же ишеним системасынын талаптарына ылайык адилеттүү жакшы жашоонун бир гана жолу же жөндөмү бар деген ойду билдириши мүмкүн. Мындай жагдай бир дин же ишеним системасы, анын ичинде анын адеп-ахлактык жана этикалык стандарттарды окутуусу башка системалардан жогору деген түшүнүктү калыптандыруусу мүмкүн. Мындай түшүнүктөр өз кезегинде коомдогу чыр-чатактын жана туруксуздуктун булагы болуп калышы мүмкүн. Бул дооматтар басмырлоого, кастыкка же башкаларга карата зомбулукка үндөгөн билдирүүлөргө

79 Ошол эле жерде, 15 абз.

алып келбесе, алар диндердин же ишенимдердин ар түрдүүлүк көрүнүшүнүн бир бөлүгү болуп саналат жана сөз эркиндиги, дин же ишеним эркиндиги укугу менен корголот.⁸⁰

Чындык дооматтарын жазалоо дин же ишеним чөйрөсүндө баарлашуу эркиндигине терс таасирин тийгизет. Ушул себептен улам, кандайдыр бир динден же ишенимден жогору турган мындай дооматтарды чектеген же криминал катары караган мыйзамдар жокко чыгарылышы керек. Акыр-аягы, жакшы өнүккөн коммуникативдик жана тарбиялык чен-өлчөмдү камтыган дин же ишеним эркиндиги ар кандай көз караштар менен түшүнүктөр аркылуу мындай билдирүүлөрдү сынга алуу, талкуулоо жана баалоо үчүн жагымдуу шарттарды түзөт. Бул бир эле диндин же ишеним системасынын жактоочуларынын арасында эле эмес, ар кандай диндердин же ишенимдеги адамдардын ортосунда жалпы тил табышууну жеңилдетет.

«Экстремисттик» диний адабияттарга баа берүүдө өкмөт тарабынан дайындалган эксперттердин ролу жөнүндө маселе

ЕККУга катышуучу кээ бир мамлекеттер атайын диний тексттерди «экстремисттик» деп табуу керектигин же жоктугун аныктоодо эксперттерди дайындап, алардын корутундусуна таянышат. Бул терминдин колдонулушу боюнча кооптонууларды жана диний тексттерди чечмелөөдө критерийлерди түзүүгө карата эксперттик коомчулукта консенсустун жоктугун эске алуу менен, мындай эксперттердин корутундулары цензурага багытталган чараларды киргизүү же ыйык тексттерге жана теологиялык эмгектерге тыюу салуу үчүн жетиштүү, ишенимдүү негиз болуп саналбайт. Ошентип, мындай адабияттарды туура чечмелөөгө ыйгарым укуктуу мамлекеттик эксперттерди дайындоо күмөндүү кадам болуп саналат. Дин же ишеним эркиндиги диний же ишеним

80 Диний артыкчылык жөнүндө дооматтарды кылмыштуулукка бурууну талкуулоону төмөнкүнү караңыз: «Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын отчету», БУУнун Башкы Ассамблеясы, 66-68 абз., UN Doc.A/HRC/31/18, 23-декабрь 2015-жыл <https://undocs.org/A/HRC/31/18>.

жамааттарынын тиешелүү ыйык тексттерге же теологиялык эмгектерге өздөрүнүн жактырылган чечмелөөлөрүн берүү укугун камтыйт. Диний адабияттарды баалоого жооптуу өкмөттөр бул чечмелөөлөргө олуттуу мамиле жасап, ошол эле тексттер боюнча эксперттик корутундуларга автоматтык түрдө артыкчылык бербеш керек.

Динге же ишенимге негизделген кодулоо, жек көрүү жана сабырсыздыктын кеңири маданияты менен күрөшүүгө мүмкүн болгон иш-аракеттер

ЕККУга катышуучу мамлекеттер «кодулоо жана сабырсыздык коопсуздукка жана стабилдүүлүккө шек келтирүүчү чыр-чатактарды козгой турган факторлордун бири экенин» белгилеп,⁸¹ көп жылдар бою катышуучу мамлекеттер динге же ишенимге негизделген басмырлоону жана сабырсыздыкты жоюу үчүн эффективдүү чараларды көрүү зарылчылыгына жооп катары аракеттенүүдө.⁸²

Динге же ишенимге негизделген кодулоого, жек көрүүчүлүккө жана сабырсыздыкка каршы күрөшүүдө оң натыйжаларды бере турган чараларга туура маалымдуулукту жогорулатуу, билим берүү программалары, диндер аралык жана конфессиялар аралык диалог жана кызматташтык, ошондой эле медиа аракеттери кирет. Диний сабырсыздыктын түпкү себептерин жоюуга жана адамдардын ортосундагы, ошондой эле ар түрдүү диний жана

81 «ЕККУнун 21-кылымдагы коопсуздукка жана стабилдүүлүккө коркунучтарды жоюу стратегиясы», ЕККУ, Маастрихт, 2003, 36-абз.

82 ЕККУнун алкагындагы тиешелүү документтерди жана макулдашууларды караңыз: Копенгаген документи 1990, Париж Хартиясы 1990., 1992-ж. Хельсинки документи: «Өзгөрүүлөр мезгилинин кыйынчылыктары», ЕККУ, 1993-жылы Римдеги ЕККУнун Министрлер Кеңешинин Төртүнчү жыйынынын документи, Будапешт документи 1994-ж., Стамбул Документи 1999, «Бухаресттеги Тогузунчу Министрлер Кеңешинин Документи 2001», ЕККУ, «Португагы Онунчу Министрлер Кеңешинин Документи 2002», ЕККУ (Мындан ары «Порто документи 2002»), Маастрихт Документи 2003, София Документи 2004, Любляна Документи 2005, Брюссель Документи 2006, Мадрид Документи 2007, Хельсинки Документи 2008, Афина документи 2009, көрс. чыг., 16-шилтеме, Киев Документи 2013, көрс. чыг., 8-шилтеме.

ишеним жамааттардын ортосундагы ишенимди жана бири-бирин түшүнүүнү орнотууга жардам берүүгө багытталган мындай кадамдар ЕККУнун аймагында бул чөйрөдөгү көптөгөн милдеттенмелерге карабастан жетишсиз колдонулууда.⁸³

Маалымат-берүү программалары бүтүндөй коомчулукка диний же ишеним жамааттары жана алардын адам укуктары жөнүндө билим берүүгө жардам берет. Ар кандай диндерди жана ишенимдерди тереңирээк түшүнүүгө жана урматтоого көмөктөшүү менен бул программалар жалпы коомдо басмырлоонун, кастыктын жана сабырсыздыктын өсүшүнө дем берген бейкалыс пикирлердин жана терс стереотиптердин жайылышын азайта алышат. Өкмөттөр, жалпыга маалымдоо каражаттары, маданий мурас борборлору, улуттук адам укуктары институттары, жарандык коом уюмдары, диндер аралык жана конфессиялар аралык түзүмдөр, билим берүү тармагындагы адистер жана диний же ишеним жамааттарынын өздөрү бул программаларга баалуу салым кошо алышат.

Динге же ишенимге негизделген кодулоого жана сабырсыздыкка каршы күрөшүүдө өзгөчө адам укуктары жаатында билим берүү маанилүү ролду ойнойт.⁸⁴ Бул процесс формалдуу окуу менен эле чектелбестен, өмүр бою уланат. Тынчтыкта бирге жашоо жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн адамдарга ар түрдүүлүктүн баалуулугун түшүнүүгө көмөктөшүүчү жана ар бир адамдын кадыр-баркын жана укуктарын, анын ичинде дин же ишеним эркиндигин урматтоого негизделген толеранттуулук менен өз ара

83 Ушундай эле позитивдүү чаралар Рабат иш-чараларынын планында сунушталат, тиркеме, 23-29 абз., көрс. чыг., 73-шилтеме.

84 Караңыз: ЕККУ/ЮНЕСКО/ДИАУБ биргелешкен басылмасы «*Антисемитизмге билим берүү аркылуу каршы туруу: Саясатчылар үчүн көрсөтмөлөр*», (Варшава, ДИАУБ, 2018) адам укуктарына, глобалдык жарандыкты окутуун ошондой эле инклюзивдүүлүк жана гендердик теңчилик принциптеринде негизделген программаларды иштеп чыгуу аркылуу антисемитизмге каршы туруу, бейкалыс мамиле менен күрөшүү жана толеранттуулукка көмөктөшүүнүн конкреттүү жолдорун сунуштайт, <https://www.osce.org/odihr/383089>. Ошондой эле караңыз ЕККУ/ДИАУБ-дун *Окутуучулар үчүн көрсөтмөлөр. Мусулмандарга каршы сабырсыздыкка жана басмырлоого каршы күрөшүү: Билим берүү аркылуу исламофобия менен күрөшүү*, Варшава, ДИАУБ 2011, <<https://www.osce.org/odihr/84495>>.

түшүнүшүүгө көмөктөшүүчү билим берүү процесстери керек. Мектептер ЕККУнун аймагында өсүп жаткан диний, идеологиялык жана маданий ар түрдүүлүктүн маселесин чечүү үчүн зарыл болгон маалымат менен камсыз кылууга, билимди жана көндүмдөрдү (анын ичинде критикалык ой жүгүртүү жөндөмүн) өнүктүрүүгө тийиш.⁸⁵

Белгилүү бир диний салтты карманган аялдар жана кыздар, көбүнчө диний кийимдерди кийүүсү же символдору аркылуу сырттан көрүнүп тургандыгынан, диний көз карашы жактан каршылаштары тарабынан басынтууга же кемсинтүүгө, жек көрүүчүлүктүн кесепетинен кылмыштарга жана жагымсыз окуяларга дуушар болушат. Мындай учурда аялдар жынысы жана дини боюнча эки жолку басмырлоого дуушар болушат. Бул жагынан алганда, билим берүү тармагы аялдар менен кыздардын жалпысынан тандап алган тандоолорун жана алардын диний ишенимдерин кантип чагылдыраарын тереңирээк түшүнүүгө жана түшүнүктөрүн кеңейтүүгө көмөктөшүшү керек.

ЕККУга катышуучу мамлекеттер ар кандай диндердин же ишенимдердин тутумундагы адамдардын, ошондой эле диний же ишеним жамааттарынын ортосундагы өз ара түшүнүшүүнү бекемдөөдө ачык жана айкын конфессиялар жана диндер аралык диалогдун, ошондой эле өнөктөштүктүн маанилүүлүгүн таанышат.⁸⁶ Ал динге же ишенимге негизделген сабырсыздык жана

85 Караңыз: «Дин же ишеним эркиндигине, толеранттуулукка жана басмырлоого жол бербөөгө карата мектепте билим берүү боюнча эл аралык консультативдик конференциянын жыйынтыктоочу документи», UN Doc.E/CN.4/2002/73, Тиркеме, <<https://undocs.org/E/CN.4/2002/73>>.

86 БУУнун Адам укуктары боюнча кеңеши дагы «жергиликтүү, улуттук жана эл аралык деңгээлдер өткөрүлгөн ар кандай идеялар жөнүндө ачык коомдук талкуулоор ошондой эле диндер жана маданияттар аралык диалогдор, диний сабырсыздыктан коргоонун эң жакшы формаларынын бири болушу мүмкүн» деп билдирет. Бириккен Улуттар Уюмунун Адам Укуктары боюнча Кеңеш тарабынан кабыл алынган 16/18 резолюциясы, UN Doc. A/HRC/RES/16/18, 24-март 2011-жыл, 4-абз. <https://undocs.org/A/HRC/RES/16/18>).

басмырлоо менен күрөшүүгө жардам берет жана ошону менен коопсуздукту күчөтөт.⁸⁷

Дин жана ишеним эркиндигинин чөйрөсү диндер жана ишеним системалары ортосундагы баарлашуунун жана маалымат алмашуунун бардык формаларын, анын ичинде диндер жана конфессиялар аралык диалогду камтыйт. Дин же ишеним эркиндиги - бул универсалдуу адам укугу, ошондуктан диндер аралык жана конфессиялар аралык диалог коомдогу диний же ишеним жамааттарынын ар түрдүүлүгүн (анын ичинде жаңы түзүлгөн жана чакан топторду) эске алган инклюзивдүү мамилени талап кылат.

ЕККУга катышуучу мамлекеттер «ачык жана ачык-айкын диндер аралык жана конфессиялар аралык диалогду жана өнөктөштүктү өнүктүрүүгө жана көмөктөшүүгө милдеттеништи».⁸⁸ Мамлекеттер тарабынан колдоого алынган же көмөк көрсөтүлгөн ар кандай диалогдук демилгелер басмырлоодон эркин болушу жана диний же ишеним жамааттарынын көз карандысыздыгын жана ыктыярдуу катышуусун толук урматтоо менен ишке ашырылышы маанилүү. Жамааттар өздөрү мамлекеттен макулдук же уруксат алуунун зарылдыгы жок эле диндер аралык жана конфессиялар аралык диалогдорду өз каалоолору менен жүргүзө алышат. Жарандык коом уюмдары да диндер жана конфессиялар аралык диалогду жана ага байланыштуу өнөктөштүктү илгерилетүүгө жана колдоого олуттуу салым кошо алат.

Конфессиялар жана диндер аралык диалогго бирдиктүү универсалдуу мамиле жок экендигин белгилей кетүү керек; мындай

87 Диндер жана конфессиялар аралык диалогго шилтемелерди ЕККУнун бир катар милдеттенмелеринде тапса болот. Мисалы: Порто документи 2002, Маастрихт документи 2003, София документи 2004, Любляна документи 2005, Хельсинки документи 2008, Киев документи 2013, «Базелдеги ЕККУнун 21-министрлер кеңешинин Жыйынтык документи 2014».

88 ЕККУнун Министрлер кеңешинин чечими № 3/13, көрс. чыг..., 8 шилтеме жана ЕККУнун Министрлер кеңешинин 2014-жылы Базельде кабыл алынган «Антисемизмге каршы күрөшүү боюнча аракеттерди күчөтүү» боюнча №8/14 Декларациясында катышуучу мамлекеттерди, атап айтканда, «ачык жана айкын маданияттар аралык, диндер жана конфессиялар аралык диалог жана өнөктөштүк»

диалог формалдуу жана формалдуу эмес шарттарда, ошондой эле бардык деңгээлдерде – жергиликтүү, улуттук жана эл аралык деңгээлде болушу мүмкүн. ЕККУнун аймагында диний же ишеним жамааттарынын лидерлери катышкан ийгиликтүү расмий диалог иш-чараларынын көптөгөн мисалдары бар. Бирок, өз ара түшүнүшүүгө, коомдук биримдикке жана коопсуздукка көмөктөшүүдөгү формалдуу эмес коомдук ишмердүүлүктүн ролу азыраак изилденген бойдон калууда. Расмий жана формалдуу эмес диалог иш-аракеттери бири-бирин толуктоочу катары каралууга тийиш жана тийиштүү стратегияларды иштеп чыгууда экөө тең бирдей каралышы керек. Ошондой эле аялдардын толук жана бирдей катышуусун жана жаштардын бардык диндер жана конфессиялар аралык демилгелерге маңыздуу жана мазмундуу катышуусун камсыз кылуу үчүн системалуу күч-аракет талап кылынат, анткени бул топтор адатта мындай иш-чараларда аз көрсөтүлөт, ошондуктан алардын үндөрү угулбай калат.⁸⁹

Коомдо диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгүнө карата мамилени калыптандырууда мамлекеттик жана жеке массалык маалымат каражаттары маанилүү роль ойнойт. Жалпыга маалымдоо каражаттары диний же ишеним жамааттарга байланыштуу окуяларды, алардын көз карандысыздыгын жана эркиндигин урматтоо менен коомчулукка так маалымат берүүгө жана ишенимдүү чагылдырууга милдеттүү. Жалпыга маалымдоо каражаттары бардык диний же ишеним жамааттары жөнүндө позитивдүү окуяларды сунуштоо менен, терс басмырлоочу стереотиптерден качып, ошол эле учурда бар болгон кыйынчылыктарды этибарга албай туруп, жамааттардын, жеке адамдардын жана жалпысынан чыныгы турмуштук тажрыйбага негизделген толеранттуураак коомдук талкууга салым кошо алат. Чындыгында, массалык маалымат каражаттары ар кандай диндердин же ишенимдердин

89 For example, in Madrid 2007, participating States explicitly acknowledged «the important role youth can play in fostering mutual respect and understanding between cultures and religions». Мисалы, 2007-ж. Мадрид документи катышуучу мамлекеттер «маданияттар менен диндердин ортосундагы өз ара урматтоону жана түшүнүүнү илгерилетүүдө жаштар ойной турган маанилүү ролду» ачык тааныган.

өкүлдөрүнүн жанаша жашоосу жөнүндө өтө маанилүү коомдук талкууну өнүктүрүүсүнө катышкан негизги кызыкдар тараптардын бири болуп саналат.

ЖМКнын маанилүү ролу ЕККУнун көптөгөн милдеттенмелеринде баса белгиленген,⁹⁰ алар ошондой эле «журналисттердин ыктыярдуу профессионалдык стандарттарын, ЖМКнын өзүн-өзү жөнгө салуусун жана журналисттердин арасында профессионалдуулукту, тактыкты жана этикалык стандарттарды сактоону камсыз кылуу үчүн башка тиешелүү механизмдерди»⁹¹ кабыл алууну кубаттайт. Акыркы жылдары санариптик мейкиндик сабырсыздыкты билдирүү жана динге же ишенимге негизделген басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн аянтча болуп калды. Бул көрүнүш менен күрөшүү үчүн билим берүү тармагында толеранттуулукка, түшүнүүгө жана социалдык тармактарда башкалардын укуктарын жана эркиндиктерин урматтоого багытталган чараларды көрүү зарыл.

90 ЕККУнун бир катар документтерин караңыз: Стамбул документи 1999, Порто документи 2002, Любляна документи 2005, София документи 2004, Брюссель документи 2006 жана Мадрид документи 2007.

91 Брюссель Документи 2006, 9-абз жана Мадрид Документи 2007, 4-абз. Буга байланыштуу Камдендин Сөз эркиндиги жана Теңдик принциптеринин маанилүүлүгүн жана актуалдуулугун белгилей кетүү керек. Камден принциптери коомдо теңдикти жана басмырлоону болтурбоо үчүн сөз эркиндигин, анын ичинде басма сөз эркиндигин колдонууну колдойт. 6-принципке ылайык: «бардык ЖМКлар моралдык жана социалдык жоопкерчилик катары төмөнкү кадамдарды жасашы керек: (i) алардын жумушчу күчү ар түрдүү болушун жана бүтүндөй коомдун өкүлдөрү болушун камсыз кылуу; (ii) мүмкүн болушунча коомдун бардык топторуна тиешелүү маселелерди иликтөө; (iii) жамааттарды монолиттүү бирикмелер катары көрсөтпөстөн, ар кандай жамааттардын ичиндеги ар түрдүү булактарга жана үндөрдүн болушуна умтулуу; (iv) таанылган кесиптик жана этикалык стандарттарга шайкеш келген маалымат берүүнүн жогорку стандарттарын кармануу.» Караңыз: Сөз эркиндиги жана теңдик боюнча Камден принциптери, 19-берене, <www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>.

Сунуштоолор

ЕККУга катышуучу мамлекеттер

1. Катышкан мамлекеттер диний же ишеним жамааттары жана алардын адам укуктары боюнча маалымдуулукту жогорулатуу программаларын ишке ашырууну карашы керек. Мындай программалар жарандык коом уюмдары, улуттук укук коргоо институттары, маданий мурас борборлору, массалык маалымат каражаттары, билим берүү адистери жана жамааттардын өздөрү менен биргеликте даярдалышы мүмкүн.
2. ЕККУга катышкан мамлекеттер бардык деңгээлдеги мектептердин окуу программалары диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгү жөнүндө калыс жана так маалымат менен камсыз болушун жана окуучуларды сабырдуулуктун жана адам укуктарын урматтоонун маанилүүлүгүнө үйрөтүшүн камсыз кылышы керек. Окуу процесси ошондой эле ар түрдүү диндердеги же ишенимдердеги студенттердин айырмачылыкты жана көп түрдүүлүктү табигый жана маңыздуу түрдө баштан өткөрүү үчүн бири-бири менен өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга тийиш.
3. Катышуучу мамлекеттер диний же диний жамааттардын көз карандысыздыгын жана бул жамааттардын мындай аракеттерге ыктыярдуу катышуусун урматтоо менен коомдун бардык деңгээлдеринде конфессиялар жана диндер аралык диалогду жана аны менен байланышкан шериктештикти өнүктүрүү боюнча демилгелерди кубаттоого жана колдоого аракеттенишет. Мамлекеттер мындай демилгелер диний же ишеним жамааттарынын болгон жана пайда болуп жаткан ар түрдүүлүгүн чагылдырышын камсыздап, эркектер менен аялдардын бирдей катышуусун жана жаштардын мазмундуу жана маңыздуу катышуусун камсыз кылуу үчүн бардык күч-аракетин жумшашы керек.

4. Катышуучу мамлекеттер өз ара түшүнүшүүгө жана коомдо толеранттуулукка көмөктөшүү үчүн бул иш-чаралардын маанилүү потенциалын эске алуу менен, түпкү деңгээлде формалдуу эмес диалогду түзүү боюнча күч-аракеттерди кубаттоого жана колдоого тийиш.
5. Динге же ишенимге негизделген басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка түртүүнү болтурбоо боюнча чараларды көрүүдө катышуучу мамлекеттер адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамда бекитилген эркин ой-пикир жана аны билдирүү укугуна, ошондой эле дин же ишеним эркиндигине карата милдеттенмелерин сактоого тийиш. Атап айтканда, катышуучу мамлекеттер уруксат берилген чектөөлөргө карата ЭКСПКнын 18(3) жана 19(3)-беренелеринде каралган жалпы эрежелерди сактоого жана кепилдиктерди берүүгө жана 20(2)-беренесине ылайык пропагандага, улуттук, расалык же диний кастыкты чагылдырган басмырлоого, кастыкка же зомбулукка чакырууга тыюу салуу талабын аткарууга тийиш.
6. Жек көрүүчүлүктү козутуунун «босогосуна» жеткендигин аныктоо үчүн, катышкан мамлекеттер укук коргоо жана сот органдарынын кызматкерлерин Рабат иш-аракеттер планында сунушталган алты критерийди (контекст; билдирүүнүн автору; ниет; мазмун же форма; билдирүүнүн ачыктыгы; ыктымалдуулук) түшүнүүгө жана колдонууга үйрөтүүнү камсыз кылууга чакырылышат.
7. Катышкан мамлекеттер диндин же ишенимдин артыкчылыгы жөнүндө билдирүүлөрдү жазалоочу бардык мыйзамдарды жокко чыгарышы керек, анткени мындай билдирүүлөр «экстремисттик» эмес.
8. ЕККУга катышуучу мамлекеттер айрым ишенимдерди кармаган жамааттардын же диний жамааттардын ыйык тексттерин чечмелөө жана «экстремизмдин» көз карашы менен аларга баа

берүү боюнча атайын дайындалган мамлекеттик эксперттердин гана кызматына таянуудан баш тартышы керек.

9. Диний же ишеним жамааттарынын ар кандай уюштуруу түзүмдөрүн жана көз карандысыздыгын жана мындай жамааттардын ыктыярдуу катышуусун урматтоо менен мамлекеттер дин же ишеним эркиндигин жана бардыгы үчүн коопсуздукту жогорулатуу үчүн өздөрүнүн юрисдикциясындагы бардык жамааттар менен жигердүү жана системалуу түрдө иштешүүгө тийиш. Катышуучу мамлекеттер ишенимди бекемдөө үчүн улуттук, региондук жана жергиликтүү деңгээлде туруктуу байланыш каналдарын жана/же борборлорду (ар кандай диний же ишеним жамааттарынын өкүлдөрүнүн катышуусу менен) түзүшү керек.

Диний жана ишеним жамааттары

10. Диний же ишеним жамааттары конфессиялар аралык жана ар түрдүү диндердин ортосунда пикир алмашуу жыйналыштарына катышууга ошондой эле тиешелүү өнөктөштүк байланыштарды өнүктүрүүгө чакырылышат.
11. Диндер жана конфессиялар арасында пикир алмашуулардын алкагындагы иш-чараларга бирдей катышууну камсыз кылуу үчүн, диний же ишеним жамааттарга аялдарды көбүрөөк тартуу сунушталат.
12. Диний же ишеним жамааттар жаштардын конфессиялар аралык жана ар түрдүү диндердин ортосундагы пикир алмашуу боюнча иш-чараларга маңыздуу жана мазмундуу катышуусун камсыз кылуу үчүн жаштардын көбүрөөк катышуусуна көмөктөшүүгө чакырылат.
13. Диний же ишеним жамааттардын лидерлери басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка үндөгөн жек көрүү пропаганда-сын кескин түрдө жана дароо айыптап, өз коомун ушундай пропаганданы жүргүзгөн ишенимдештерден диссоциациялашы керек.

14. Диний же ишеним жамааттары дин же ишеним эркиндигин жана бардык жарандар үчүн коопсуздукту сактоо аракеттеринде мамлекеттик бийлик органдары жана башка кызыкдар тараптар менен жигердүү жана системалуу түрдө кызматташууга чакырылат.

Жарандык коом

15. Жарандык коом уюмдарына диний же ишеним жамааттары жөнүндө жана алардын адам укуктары жөнүндө коомчулукка кеңири маалымат берүү үчүн маалымдуулукту жогорулатуу программаларын иштеп чыгууга жана аларды ишке ашырууга катышуу сунушталат.
16. Жарандык коом уюмдары социалдык тармактарды диний сабырдуулук жана түшүнүү маданиятын кеңейтүүгө көмөк көрсөтүү үчүн колдонууга жана ошол эле учурда динге же ишенимге негизделген басмырлоону, кастыкты же зомбулукту козутуу үчүн социалдык тармактарды пайдаланып аянтча катары колдонууну алдын алууга чакырылышат.
17. Дин же ишеним эркиндигин жана бардык жарандар үчүн коопсуздукту камсыз кылуу максатында жарандык коом уюмдары системалуу түрдө мамлекеттик органдар, диний же ишеним жамааттары жана башка кызыкдар тараптар менен өз ара кызматташууга чакырылышат.
18. Жарандык коом уюмдары басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүк пропагандасына каршы турган диний же ишеним жамааттардын лидерлеринин иш-аракеттерин колдоого үндөлүшөт.
19. Жарандык коом уюмдары динге же ишенимге негизделген сабырсыздыкка жана басмырлоого каршы күрөшүүгө, ар кандай диндерге же ишенимдерге байланыштуу адамдардын жана жамааттардын ортосундагы бири-бирин түшүнүшүүнү жана өз

ара урматтоону бекемдөөгө, ошондой эле дин тутуу эркиндигин бекемдөөгө көмөктөшүүчү диндер жана конфессиялар аралык диалогду жана өнөктөштүктү колдоого жана алга жылдырууга, же бардык адамдар үчүн дин же ишеним эркиндигин коргоого чакырылышат.

20. Жарандык коом уюмдары ар кандай диндерди же ишенимдерди карманган адамдардын чогуу жашоосу боюнча өтө маанилүү критикалык коомдук талкууну иштеп чыгуу максатында жалпыга маалымдоо каражаттары жана башка кызыкдар тараптар менен кызматташууга чакырылышат.
21. Жарандык коом уюмдары жек көрүүчүлүккө, кастыкка же зордук-зомбулукка кабылгандарды колдоого алып, аларды дискриминацияга, жек көрүү жана зордук-зомбулукка үндөгөн чакырыктарга каршы турууга чакырылышат.

Массалык маалымат каражаттары

22. Мамлекеттик жана жеке массалык маалымат каражаттары өз аудиторияларына объективдүү жана так маалыматтарды жеткирүү, ар кандай диндерди жана ишеним системаларын чагылдыруу, терс стереотиптерди жана бейкалыс жокко чыгаруу аркылуу диндердин жана ишенимдердин ар түрдүүлүгүн урматтоого бардык күч-аракетин жумшоого чакырылат.
23. Динге жана ишенимге байланыштуу коом үчүн актуалдуу темалар боюнча объективдүү жана так маалымат берүү үчүн жалпыга маалымдоо каражаттарына ыктыярдуу принциптерди жана стандарттарды (мисалы, журналисттик этиканын кодекси) иштеп чыгуу сунушталат. Алар тиешелүү мазмун ишенимдүү булактардан алынган маалыматка негизделгенин жана ар кандай көз караштарды чагылдырышын камсыз кылышы керек. Жалпыга маалымдоо каражаттары мындай принциптерди жана стандарттарды кеңири жайылтууга жана өз кызматкерлерине тийиштүү тренингдерди өткөрүүгө чакырылат.

4.3. Сыйынуу жана чогулуу жайларын текшерүү, мониторинг жүргүзүү, тинтүү жана коопсуздук

Диний же ишеним жамааттардын сыйынуу же чогулуучу жайлары кээде терроризмге алып баруучу радикалдашууну жана зордук-зомбулукту колдогон топторго тартуу үчүн жагымдуу чөйрө катары каралат. ЕККУга катышкан мамлекеттер бул кабыл алынган коопсуздук коркунучуна бир нече жол менен жооп бериши мүмкүн, анын ичинде текшерүүлөр, сурамжылоолор жана мониторинг жүргүзүү аркылуу. Кошумча чаралар көбүнчө тинтүүгө ордер берүүнү камтыйт, бул бийликтегилерге мыйзамсыз иш-аракеттердин далилин издөөгө жана кээ бир учурларда милициянын тинтүүлөрүн жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Кээде өкмөттөр коопсуздук үчүн сыйынуу жайларын жабууну чечет.

Дин жана ишеним эркиндигинин контекстинде сыйынуу жайларынын жана чогулуулардын мааниси

Өз алдынча башкаруу, анын ичинде сыйынуу жайларын же чогулуштарды башкаруу жана жөнгө салуу дин же ишеним эркиндигине болгон укуктун бир бөлүгү жана диний же ишеним жамааттарынын көз карандысыздыгынын маанилүү аспектиси.

Дин же ишеним эркиндиги сыйынуу жана чогулушуу жайларга, ошондой эле алардын кызматкерлерине диний же ишеним жамаатынын жашоосунда өзгөчө позицияны жана ролду берүүчү маанилүү институттук чен-өлчөмдү камтыйт. Мындай жамааттарда сыйынуу жана чогулушуу жайлардын өзгөчө функциялары бар. Алар, адатта, динге ишенгендердин жамааты үчүн жолугушуу жери жана алардын ишенимдерине негизделген маанилүү жөрөлгөлөрдү өткөрүү жайы. Алар ошондой эле жеке жана жамааттык сыйынуу, ой жүгүртүү жана медитация үчүн пайдалануучу жер катары, ошондой эле ар кандай билим берүү, социалдык, маданий, кайрымдуулук жана гуманитардык иш-чаралар үчүн аянтча катары кызмат кыла алат. Бул сыйынуу же чогулушуу жайларга, ошондой эле

ал жерде диний же ишеним коомчулугунда өз милдеттерин аткарып жаткан кызматкерлерге таасир этиши мүмкүн болгон ар кандай аракеттерге токтоо жана кыраакы мамилени талап кылат.

Мындан тышкары, эркектер менен аялдардын дин же ишеним эркиндигин сыйынуу же чогулушуу жайларында ар кандай жолдор менен ишке ашыра аларын эске алуу маанилүү. Мисалы, кээ бир диний же ишеним жамааттарында эркектер менен аялдар бир жалпы мейкиндикте чогулуп, чогуу сыйынышат. Башка жамааттарда эркектер жана аялдар өз-өзүнчө, ар башка бөлмөлөрдө өздөрүнүн каалоосуна жараша намазга жана ибадаттарга катышышат.

Жеке тартип бузууларга байланыштуу аларга чара көрүү максатында сыйынуу жана чогулушуу жайларга кирүүлөрдү чектөө же ал жайларды жабуу маселеси.

Бүткүл диний же ишеним жамааттар жеке адамдардын болжолдуу жосунсуз жоруктары үчүн жоопкерчиликке тартылбашы керек. «Тигил же бул диний жамааттын ишмердүүлүгүнө анын мүчөлөрүнүн бири тарабынан жасалган мыйзам бузуунун айынан бүткүл жамаатка тоскоолдук кылууга же анын ишин токтотууга жол бербөө зарыл. Мындай иш-аракет адилеттүү болуш үчүн конкреттүү бир адамга, тагыраак айтканда мыйзам бузган адамдын өзүн гана эмес, жалпы коомчулукту жамааттык санкциялоо дегенди билдирет».⁹²

Сыйынуу же чогулуу жайына кирүүнү чектөө же жабуу жеке адамдын же болбосо чакан топтун иш-аракеттери үчүн бүткүл жамаатты санкциялоо дегенди түшүндүргөндүктөн, жеке тартип бузууларга зарыл же пропорционалдуу жооп катары акталбайт.

92 *Дин жана ишеним жамааттарынын юридикалык жактуулугу боюнча колдонмо, 34-абз., көрс. чыг., 20-шилтеме; Биригүү эркиндигинин боюнча колдонмо, 236-абз. (көрс. чыг., 30-шилтеме).* Ошондой эле караңыз: *Укук коргоочуларды коргоо боюнча колдонмо*, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2014, 209-абз., <https://www.osce.org/odihr/guidelines-on-the-protection-of-human-rights-defenders>.

Коопсуздук көз карашынан алганда, мындай кадамдар мамлекеттин иш-аракеттеринен улам келип чыккан четтөө жана таарыныч сезимдери түрүндөгү мүмкүн болуучу терс кесепеттерди эске алуу менен тескери натыйжаларга алып келиши мүмкүн.

Сыйынуу же чогулуу жайларынын жабылышы жамааттын жашоо жөндөмдүүлүгүнө жана жандуулугуна, анын ичинде анын бүтүндөй коомго кошкон салымына олуттуу терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошондуктан, эгер сыйынуу жайларды жабуу же чогулуштарга чектөө киргизүү чечими кабыл алынса, анын жол-жобосу адам укуктары боюнча эл аралык укуктун дин же ишеним эркиндигин чектөө боюнча катуу критерийлерге жооп бериши камсыздалышы керек.

Диний же ишеним жамааттар тарабынан сыйынуу же чогулуш жайларды өз алдынча башкаруусу мыйзам чегинде ишке ашырылат деген ишенимди мамлекет тарабынан талап кылынат. Сыйынуу жана чогулуш жайларда жүргүзүлүп жаткан иш-чараларды тыкыр көзөмөлгө алуу диний же ишеним жамааттын милдети болуп эсептелет. Алар бул иш-аракеттер сабырсыздыкка, кастыкка же зордук-зомбулукка карай жылыштын белгилерин көрсөтпөөсүнө кепилдик бериши керек жана ошону менен жамааттын да, бүтүндөй коомдун да коопсуздугуна кепилдик бериши керек. Бул басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка түрткөн жек көрүүчүлүк пропагандасына жана сыйынып же жолугушууга катышып жаткан адамдардын коопсуздугуна реалдуу коркунуч туудурган ар кандай аракеттерге карата кыраакылыкты талап кылат.

ул жагынан алганда, диний же ишеним жамааттарынын лидерлери жана таасирдүү мүчөлөрү, басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн жек көрүү пропагандасына чечкиндүү жана токтоосуз түрдө каршы чыгышы, алардын коомун мындай пропаганданы тараткан диндин өкүлдөрүнөн ажыратышы маанилүү.⁹³

93 Бейрут Декларациясы жана анын «Укуктарга ишеним» боюнча 18 милдеттенмелери, VII милдеттенме, www.ohchr.org/Documents/Press/Faith4Rights.pdf.

Текшерүү жана мониторинг жүргүзүүнүн формалары жана дин же ишеним эркиндигин урматтоо жөнүндө маселе.

Текшерүү (скрининг) ар кандай формада болушу мүмкүн, анын ичинде сыйынуу же чогулуу жайларга кирип-чыгып жаткан адамдарды текшерүү, ошондой эле жеке интервьюларды жүргүзүү, жеке күбөлүгүн көрсөтүү талабы, денени тинтүү жана металл детекторлорду орнотуу жана пайдалануу.

Сыйынуу же чогулуу жайларына кирип-чыгып жаткан адамдарды көзөмөлдөө ыкмаларына видео көзөмөл тутумдарын колдонуу, сүйлөшүүлөрдү тыңшоо же башка электрондук приборлордон маалымат алуу кирет. Мониторинг убактылуу же туруктуу, ачык же жашыруун болушу мүмкүн; сыйынуу жайлары менен чектелиши мүмкүн же андай жерлерде өз милдеттерин аткарып жаткан дин кызматкерлеринин турак - жайларына чейин жайылтылат.

Текшерүү жана мониторинг жүргүзүү адамдардын жеке жана үй-бүлөөлүк жашоого болгон укуктарын жана сыйынуу жайларынын контекстинде алардын дин же ишеним эркиндигине болгон укуктарын ишке ашыруусуна терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Буга байланыштуу бийлик тарабынан мындай аракеттер мыйзамга ылайык жүргүзүлүшү керек. Бул жашыруун байкоо жүргүзүү сыяктуу процедураларды колдонууда өзгөчө маанилүү. Кабыл алынган ар кандай иш-аракеттер адам укуктарынын бардык колдонулуучу эл аралык принциптерине жана улуттук мыйзам талаптарына ылайык келиши керек.

Бул жагынан негизги критерий пропорционалдуулук болуп саналат. Ар кандай атайын изилдөө ыкмалары (мисалы, жашыруун байкоо) акыркы чара катары жана бир нече өздүгү аныкталбаган адам (же адамдардын тобу) оор кылмыш кылды, кылууга даяр же даярданып жатат деген маалыматтарга ишенүүгө негиздер

болгондо гана колдонулушу керек.⁹⁴ Мындан тышкары, мындай чараларды колдонуу кыянаттык менен пайдалануудан жетиштүү жана натыйжалуу кепилдиктер бар экендигин болжолдоого тийиш. Мисалы, байкоо жүргүзүүдө эң жакшысы сот органдары тарабынан коопсуз көз карандысыз көзөмөл болушу керек.

Дин же ишеним эркиндиги жагынан алганда, бул чаралар - зарыл болгон сактык жана кылдаттык менен ишке ашырылбаса - диний же ишеним жамаатынын мүчөлөрүнүн сыйынуу жайларына же чогулуштарга баруусун оңой эле үзгүлтүккө учуратышы мүмкүн. Коомчулуктун мүчөлөрү скринингдин айрым түрлөрүнө терс мамиле кылышы мүмкүн (мисалы, денени тинтүүгө) жана тынчсыздануу же коркуу сезиминен улам сыйынуу же чогулуш жайга барбай коюуну чечиши мүмкүн. Натыйжада, адамдардын диний жайларга эркин кирүү же андан чыгуу укугун билдирген дин же ишеним эркиндиги негизсиз чектелиши мүмкүн.

ЕККУга катышуучу мамлекеттер дин же ишеним эркиндигин жүзөгө ашыруу үчүн текшерүүлөрдүн жана мониторингдин таасирин эске алуу менен бул эркиндикти чектөө үчүн каралган шарттарды кылдаттык менен сактоого жана көрүлгөн чаралар чындап зарыл экендигин жана алар болжолдуу коопсуздук коркунучуна пропорционалдуу экендигин ар дайым көрсөтүүлөрү керек. Мамлекеттер дайындалган инспекциялык жана мониторинг жүргүзүүчү органдардын кызмат адамдарынын дин же ишеним эркиндиги жана диний сабаттуулугу адекваттуу түрдө окутулушун камсыз кылышы керек, алар сыйынуу жайларына же чогулуштарга келгендер менен туура мамиле кылуу жөндөмдөрүнө ээ болуулары керек. Мындан тышкары, мамлекеттик кызматкерлер тиешелүү диний же ишеним коомчулугу менен

94 Кененирээк материалды караңыз: *Терроризм менен күрөшүү жана адам укуктарын коргоо: Колдонмо*, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2008 (айрыкча 201-205-беттер), <<https://www.osce.org/odihr/29103>>; *Терроризмге каршы иликтөөлөрдөгү адам укуктары: Укук коргоо органдарынын кызматкерлери үчүн практикалык колдонмо*, Варшава, ЕККУ/ДИАУБ, 2013, 43-б, <<http://www.osce.org/odihr/108930>>.

диалогду түзүүлөрү керек⁹⁵ жана мүмкүн болушунча мындай текшерүүлөр жана мониторинг чаралары коомчулуктун макулдугу менен жана кызматташтыгы аркылуу жүргүзүлүүсү зарыл.

Белгилүү бир сыйынуу же чогулуу жайларына келген адамдарга карата текшерүүнүн же мониторингдин натыйжасында алынган маалыматтар алар чогултулган максатта пайдаланылышы керек жана мындай материалдарды колдонуу мыйзам тарабынан кабыл алууга, иштетүүгө жана колдонууга укугу жок үчүнчү жактарга берилбеши керек. Мындан тышкары, көрсөтүлгөн маалыматтар мыйзамда белгиленген мөөнөттө гана сакталып, андан кийин ишенимдүү жана коопсуз түрдө дароо жок кылынышы керек.⁹⁶

Тинтүүлөр негиздүү болгон жагдайлар

Адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарга ылайык, мамлекет тарабынан киргизилген чектөөлөр дин же ишеним эркиндигин ишке ашырууга минималдуу кийлигишүүнү камтышы керек. Сыйынуу же чогулуу жайын тинтүү бүтүндөй бир диний же конфессиялык жамааттын жашоосун олуттуу түрдө үзгүлтүккө учуратып, анын мамлекетке адилеттүүлүктүн жана мындай жамааттарды сыйлоонун гаранты катары ишенимине шек келтирүүчү өзгөчө чара болуп саналат. Бул жагынан алганда, тинтүү акыркы чара катары каралышы керек.

95 2013-жылы Киевде ЕККУнун Министрлер кеңеши катышуучу мамлекеттерди диний же ишеним жамааттар менен мамлекеттик органдардын ортосундагы диалогду, анын ичинде зарыл болгон учурда сыйынуу жайларын жана диний мүлктү пайдаланууга байланышкан маселелер боюнча диалогду колдоого чакырган; Киев МК чечим №3/13. көрс. чыг., 8-шилтеме.

96 Укук коргоочуларды коргоо боюнча колдонмо, 87-абз., көрс. чыг., 92-шилтеме. Ошондой эле караңыз: «Жеке маалыматтарды автоматтык түрдө иштетүүгө карата жеке адамдарды коргоо боюнча Конвенция», Европа Кеңеши, CETS № 108, 1-октябрь 1985-жыл, <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108>>; жана «Жеке маалыматтарды автоматтык түрдө иштетүүгө карата жеке адамдарды коргоо Конвенциясына, көзөмөл органдарына жана маалыматтарды трансчекаралык алмашууга карата Кошумча Протокол, Европа Кеңеши, CETS №181, июль 2004, <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/181>>.

Эгерде ал жерде кылмыш жасалгандыгы же кылмыш жасоого даярдалып жаткандыгы жөнүндө жетиштүү далилдер бар болсо, сыйынуу же чогулуш өткөрүү жайлары тинтүүдөн бошотулбайт. Бирок, тинтүү жумуштары сыйынуу же чогулуштардагы иш-аракеттерди мүмкүн болушунча аз үзгүлтүккө учураткыдай кылып жүргүзүлүшү керек. Мындан тышкары, тинтүү - эгерде анын максатына зыян келтирбестен жүргүзүлүшү мүмкүн болсо - сыйынуу же чогулушту өткөрүү жайга жооптуу адамдардын макулдугу, кызматташуусу жана катышуусу менен жүргүзүлүшү керек. Ошол эле учурда мамлекеттик бийлик органдары тиешелүү диний же ишеним жамааттары менен ачык жана айкын диалог жүргүзүүсү керек.⁹⁷

Белгилүү бир сыйынуу жайына же чогулушка барган адамдарды тинтүү же текшерүү коопсуздукту камсыздоо максатында белгилүү бир шарттарда зарыл болушу мүмкүн, бирок алар жагымсыз кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Стереотиптердин калыптанышы, бүтүндөй диний же ишеним жамааттарын стигматизациялоо жана мамлекеттик бийлик органдары менен тиешелүү сыйынуу жайларына же чогулуштарга келген адамдардын ортосунда өз ара ишенбөөчүлүк сезиминин пайда болушу мүмкүн. Натыйжада диний же ишеним жамааттардын мүчөлөрү бийлик менен кызматташууну каалабай, нааразы болушу мүмкүн. Орто жана узак мөөнөттүү келечекте мындай ишенбөөчүлүк коопсуздуктун начарлашына алып келиши мүмкүн.

Текшерүүдө, мониторинг жүргүзүүдө жана тинтүүдө эске алына турган гендердик маселелер.

Текшерүү, мониторинг жүргүзүү жана тинтүү сыяктуу чаралар олуттуу гендердик маселелерди жаратат. Мисалы, тигил же бул сыйынуу же чогулушуу жайда текшерилүүчү жана көзөмөлдөнүүчү адамдардын сыпаттамасы басмырлоочу жана чыныгы коопсуздук маселелерине тиешеси жок гендердик стереотиптик

97 ЕККУнун Киевдеги Министрлер кеңешинин чечими № 3/13, көрсөткүч.8-шилтеме.

божомолдорго негизделиши мүмкүн. Кээ бир учурларда эркектер пропорционалдуу эмес санда аныктоого жана суракка алынышат. Башка учурларда, адамды аныктоо максатта жүзүн же башын жаап турган кийимдерин чечүүнү талап кылуу сыяктуу талаптар диспропорционалдуу түрдө аялдарга таасир этиши мүмкүн. Натыйжада, мындай чаралар, ар кандай себептерден жана ар кандай жагдайлардан улам эркектер менен аялдар үчүн сыйынуу же чогулуучу жайларга барууга тоскоолдуктардай сезилиши мүмкүн. Мындай чаралар ошондой эле үй-бүлөө мүчөлөрүнүн катышуусуна дагы терс таасирин тийгизиши мүмкүн, айрыкча бул эркектер менен аялдар ата-энелер болсо.

Ошентип, текшерүүлөрдүн жана мониторингдин же тинтүүлөрдүн максатка ылайыктуулугун кароодо мамлекеттер мүмкүн болуучу гендердик басмырлоо коркунучун эске алышы керек жана диний же ишеним жамааттары менен диалог аркылуу аларды болтурбоо же мүмкүн болгон минималдуу деңгээлге чейин азайтуу аракетин көрүшү керек. Идентификациялоо максатында, ошондой эле коопсуздук максатында кароо үчүн кандайдыр бир кийимди чечүүнү талап кылуунун жалпы эрежеси - текшерилип жаткан адам менен бир жыныстагы коопсуздук кызматкерлери тарабынан жана өзүнчө жабык бөлмөдө гана жүргүзүлөт. Ошондой эле гендердик сегрегацияланган сыйынуу же чогулушуу жайларды тинтүү жүргүзүп жаткан адамдар ошол сыйынып же чогулуп жаткан адамдар менен бирдей жыныста болуусун мамлекеттик органдар камсыз кылуусу зарыл.

Сунуштоолор

Катышуучу мамлекеттер

1. Катышуучу мамлекеттер диний же ишеним жамааттардын сыйынуу жана чогулушуу жайларын текшерүү, мониторинг жүргүзүү (анын ичинде ачык жана жашыруун байкоо жүргүзүү жол-жоболору) жана тинтүү боюнча документтештирилген эрежелердин болушун камсыз кылышы керек. Мындай эрежелер тиешелүү жол-жоболорду камтып, үзгүлтүксүз каралууга тийиш. Ачык байкоо жүргүзүү процедуралары коомчулукка жарыяланышы керек.
2. ЕККУга катышкан мамлекеттер диний же ишеним жамааттардын сыйынуу жана чогулушуу жайларын текшерүү, мониторинг жана тинтүү жүргүзүү эрежелери адам укуктарынын эл аралык стандарттарына жана улуттук мыйзам талаптарына ылайык келишин камсыз кылышы керек.
3. Сыйынуу же чогулушуу жайларын текшерүү жана мониторинг жүргүзүү өтө зарыл болгондо гана жана акыркы чара катары колдонулушу керек; алар минималдуу мүмкүн болгон кийлигишүүнү камсыз кылууга жана болжолдонгон коркунучтун алдын алып, аны болтурбоо максатында гана колдонулууга тийиш.
4. Сыйынуу же чогулушуу жайларды текшерүү жана мониторинг жүргүзүү, мүмкүн болушунча, тиешелүү диний же диний коомчулуктун макулдугу жана кызматташтыгы менен жүргүзүлүшү керек. Мамлекет мындай иш-аракеттерди баштаардын алдында диний же ишеним жамааты менен зордук-зомбулук жана коопсуздукка коркунуч бирдей түшүнүктөр эмес экенин ачык билдирүүсү керек.
5. ЕККУга катышуучу мамлекеттер сыйынуу же чогулушуу жайга барган адамдарды текшерүү же көзөмөлдөө чараларын кабыл

алуунун алдында, ошол дин же ишеним жамаатынын лидерлери менен басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн деп шектелген адамдар тууралуу талкуулашы керек.

6. Коопсуздук маселелерин натыйжалуу чечүү үчүн ЕККУга катышкан мамлекеттер диний сыйынуу же чогулушуу жайларды текшерүүнүн же мониторинг жүргүзүүнүн алдында, адегенде кийлигишүүчү чаралардын азыраак колдонулушу мүмкүн же мүмкүн эмес экенин аныктоо үчүн диний же ишеним жамааттар менен сүйлөшүүлөргө баруусу керек.
7. Мамлекеттер текшерүү же мониторинг жүргүзүү чараларын ишке ашыруунун жүрүшүндө жана андан кийин коомчулуктун мамлекеттик институттарга болгон ишенимин калыбына келтирүүгө багытталган диалогдун жана демилгелердин болушун камсыз кылууга тийиш.
8. ЕККУга катышкан мамлекеттер сыйынуу жана чогулуштар өтүүчү жайларды текшерүү, мониторинг жана тинтүү жүргүзүү үчүн ыйгарым укуктуу органдардын кызматкерлерин дин чөйрөсүндөгү сабаттуулукка жана дин жана ишеним эркиндиги маселелери боюнча окутууну камсыз кылышы керек. Бийликтегилер бул кызматкерлер сыйынуу же чогулушууларга баруучулардын кадыр-баркын жана дин же ишеним эркиндигин урматтоо менен аларга тийиштүү кылдат мамиле жасоого үйрөтүлүшүн камсыз кылышы керек.
9. Катышуучу мамлекеттер сыйынуу жана чогулушуу жайларды текшерүү, мониторинг жана тинтүү жүргүзүүдө укук коргоо жана коопсуздук органдарынын кызматкерлери кармана турган принциптерди камтыган колдонмолорду иштеп чыгышы керек.
10. Катышуучу мамлекеттер сыйынуу жана чогулушуу жайларды текшерүү, мониторинг жана тинтүү жүргүзүү милдети жүктөлгөн кызматкерлердин эркектер менен аялдардын өз-өзүнчө козгой турган болжолдуу (анын ичинде ал жерлерде эркектер менен аялдардын

дин же ишеним эркиндигин кандайча колдоно ала тургандыгы боюнча айырмачылыктар) көйгөйлөрдөн кабардар болушун жана аларга маселени чечүү үйрөтүлүшүн камсыз кылышы керек.

11. Катышуучу мамлекеттер текшерүүлөрдүн, мониторинг жүргүзүүнүн же тинтүүлөрдүн натыйжасында жабыр тарткан адамдардын даттануунун эффективдүү жол-жобосуна ээ болуусун камсыз кылууга тийиш.
12. Катышуучу мамлекеттер сыйынуу же чогулушуу жайга келген адамдарды текшерүүдөн, мониторинг жүргүзүүдөн же тинтүүдөн алынган маалыматтар, жеке маалыматтарды чогултуу, коргоо жана пайдалануу боюнча колдонулуучу эл аралык стандарттарга ылайык иштетилишин камсыз кылышы керек.
13. Сыйынуу же чогулуш жайынын жабылышынын олуттуу терс кесепеттерин эске алуу менен, мамлекеттер муну өздөрүнүн өзгөчө шарттарында эң зарыл болгон акыркы чара катары гана колдонушу керек. Бул чара коопсуздук маселелерин чечүүнүн альтернативдүү жолдорун кылдаттык менен карап чыккандан кийин (жана диний же ишеним жамааты менен талкуулар болгондон кийин) гана колдонулушу керек.

Диний жана ишеним жамааттары

14. Диний же ишеним жамааттарга басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүк пропагандасынан, ошондой эле сыйынуу же чогулуш жайларда адамдардын коопсуздугуна реалдуу коркунуч туудурган аракеттерден сак болуу сунушталат.
15. Диний же ишеним жамааттарынын лидерлери басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүк пропагандасына каршы чечкиндүү жана күтүүсүз түрдө өз коомун мындай пропаганданы тараткан ошол эле ишенимдин өкүлдөрүнөн диссоциациялоого чакырышат.

Жарандык коом

16. Жарандык коом уюмдары басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүк пропагандасына каршы чыккан диний же диний жамааттардын лидерлеринин аракеттерин колдоого чакырылышат.
17. Жарандык коом уюмдары жек көрүүчүлүккө, кастыкка же зордук-зомбулукка кабылган адамдарды колдоого алып, аларды дискриминацияга, жек көрүү жана зордук-зомбулукка үндөгөн чакырыктарга каршы турууга чакырылышат.

Массалык маалымат каражаттары

18. Жалпыга маалымдоо каражаттары диний жана ишеним жамааттарындагы окуяларды сенсациялоодон же туура эмес көрсөтүүдөн алыс болуулары керек. Мисалы, сыйынуу же чогулуш жайларды текшерүү, мониторинг жүргүзүү же тинтүү ошол текшерилген коомчулуктун мыйзамсыз иштерге аралашкандыгынын далили катары көрсөтүлбөшү керек. Жалпыга маалымдоо каражаттары жеке адамдардын же топтордун иш-аракеттери менен бүтүндөй коомчулуктун аракеттерин чаташтырбай, мындай маселелерди изилдеп, этикалык жактан чагылдыруу үчүн бардык күч-аракетин жумшоого тийиш.

4.4. Динге өтүүгө жана чет өлкөлөрдө байланышы бар диний же ишеним жамааттардын ишмердүүлүгүнө чектөөлөр

ЕККУ чөлкөмүндө мажбурлоосуз ынандыруу жолу менен башкаларды динге бурууга аракет кылган айрым диний же ишеним жамааттары социалдык куугунтуктун жана кастыктын бутасы болуп калышы мүмкүн. Ушул себептен улам, катышуучу мамлекеттер мындай иш-аракеттерди коомдук тартипти жана диндер аралык ынтымакты бузуу жана тынчтыкта жанаша жашоого коркунуч туудуруучу катары карашы мүмкүн. Мамлекеттер кээде зомбулуксуз ынандыруу аркылуу башкаларды динге өзгөртүү аракеттерин чектеген же динди же ишенимди өзгөртүү укугун ишке ашырууну кыйындаткан чараларды көрүү менен жооп кайтарышы мүмкүн. Эгерде диний же ишеним жамааттары чет элдик миссионерлерди кабыл алса же өлкөнүн чегинен тышкары байланыштары же жогорку структуралары болсо, жаңы диний жана конфессиялык салттарга жергиликтүү шектенүүлөр күчөшү мүмкүн. Мындай учурларда, жооп катарында ЕККУга катышкан мамлекеттер кээде чет элдик миссионерлерди өлкөдөн чыгарышат.

Мажбурлоосуз ынандыруу түшүнүгү

Бул документте «мажбурлоосуз ынандыруу» термини зордук-зомбулук, коркутуу же кысымдын башка мыйзамсыз формаларын колдонбостон, башкаларды өздөрүнүн ишенимине бурууга багытталган байланыш жана аракеттерге карата колдонулат.⁹⁸ Бул жерде «прозелитизм» термини колдонулбайт, анткени ал жетиштүү түрдө аныкталбаган жана терс мааниге ээ. Бул документтеги «миссионер» термини негизги иши дин жөнүндө күбөлөндүрүү жана аны башка динди туткан адамдар жана/же жамааттар же

98 «Мажбурлоосуз ынандыруу» терминди талкууну караңыз: Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын отчету, БУУнун Генералдык ассамблеясы, UN Doc.A/67/303, 13-август 2012, <<https://undocs.org/A/67/303>>.

эч кандай динди тутпаган адамдардын арасында үгүттөө, окутуу жана башка ыкмалар аркылуу өзүнүн динин илгерилеткен адамды билдирет. Миссионердик иш жеке адамдар же белгилүү бир топтор же жамааттар менен эле чектелбейт.

Динди же ишенимди өзгөртүү укугу

Динди же ишенимди өзгөртүү укугу, инсандардын динди же ишенимди кабыл алууга, андан баш тартууга же алмаштырууга укук катары караганда, эл аралык укук алдында толугу менен корголот, анткени ал ар бир адамдын дин же ишеним эркиндигинин ички өлчөмүнө тиешелүү (forum internum). Өз динин же ишенимин өзгөртүү укугу ЕККУнун милдеттенмелеринде да таанылган.⁹⁹ Кандайдыр бир жөнгө салуучу кылмыш-жаза же жарандык жаза чараларын колдонуу же оор административдик чараларды (мисалы, мамлекет өкүлдөрүнө алдын ала кабарлоо же динди өзгөртүү үчүн алардын уруксатын алуу талаптары) колдонуу аркылуу өзүнүн динин же ишенимин өзгөртүү укугун чектөөгө багытталган жоболор - динди же ишенимди кабыл алуу, андан баш тартууга же алмаштырууга болгон адам укугунун абсолюттук табиятына карама-каршы келет.

Мажбурлоосуз ишенимди дин же ишеним эркиндигинин жана сөз эркиндигинин бир бөлүгү катары колдонуу укугу

Адамдар башкаларды мажбурлоосуз ынаандыруу боюнча иш-чараларга катышууга укуктуу; бул укук дин же ишеним эркиндигинин бир бөлүгү болуп саналат. Диний же диний эмес ынанымдарды тутуу укугу өз ишенимдеринин чындыгына башкаларды ынаандыруу аракетинин эркиндигин жана ал ишенимдердин жана ага байланыштуу иш-аракеттердин маңыздуу жана канааттанган жашоо үчүн маанисин түшүндүрүүнү камтыйт. Чындыгында, көптөгөн момундар үчүн кабарды башка адамдарга жеткирүү диний милдет болуп саналат. Ошол эле учурда башкаларды мажбурлоосуз түрдө

99 Копенгаген документи 1990, Киев документи 2013.

ынандыруу укугу сөз эркиндиги укугу менен корголот жана ал «мамлекеттик чек араларга карабастан, оозеки же жазуу жүзүндө, же басма сөз же көркөм сөз же инсандар өздөрү тандаган башка ыкмалар аркылуу бардык түрдөгү маалыматты жана идеяларды издөө, алуу жана берүү эркиндигин» камсыздайт.¹⁰⁰

Дин же ишеним эркиндиги ошондой эле эч кандай динге же ишенимге ээ болбоого, динге же ишенимге кайдыгер мамиле жасоого жана динге келүү иштерине дуушар болбоо укугун да камтыйт. Бул укук *forum internum*-дун бир бөлүгү катары да толугу менен корголот.

Дин же ишеним маселелери боюнча пикир алышуу аркылуу башкаларды ынандыруу аракетин жасоо укугу абсолюттук эмес жана белгилүү бир учурларда, атап айтканда, мындай аракеттер жаш курагына (мисалы, мектеп чөйрөсүндөгү жаштар) же психикалык оорусуна байланыштуу өзгөчө аялуу адамдарга багытталганда чектелиши мүмкүн. Мажбурлоого барабар болгон ынандыруу ыкмаларын колдонууга жалпы чектөөлөр да болушу мүмкүн. Мындан тышкары, иерархиялык мамилелерге келгенде дагы өзгөчө көңүл буруу керек, анткени баш ийген адам жогорку жактын чакыруусунан баш тарта албай калышы мүмкүн.

Бирок, өкмөттүн ылайыктуу жана туура эмес ынандыруу ыкмаларын айырмалоо аракеттери кыйын жана дин же ишеним жөнүндө баарлашууга терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Мажбурлоосуз ынандыруу иш-аракеттерин жүргүзүү укугун чектөөлөр ЭКСПК-нын 18-беренесинин 3-пунктунда баяндалган бардык критерийлерге толук жооп бергенде гана негиздүү болушу мүмкүн. Бул «баардык чектөөлөр мыйзамдуу негизди талап кылат, мыйзамдуу максатты көздөшү керек, айкын жана так аныкталышы керек, пропорционалдуу жана басмырлоочу түрдө колдонулбашы керек»¹⁰¹ дегенди билдирет. Өкмөт кандайдыр бир иш-аракеттер мажбурлоо

100 ЭКСПК, 19-берене.

101 «Дин же ишеним эркиндиги боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын отчету», 28-абз., көрс. чыг., 98-шилтеме.

болуп санала тургандыгы жөнүндө так далилдерди келтириши зарыл, антпесе, дин же ишеним жөнүндө сүйлөшүүгө тынч чакырыктар кылмыш катары каралышы же чектелиши мүмкүн.

Мажбурлоосуз ынандыруу аракеттерине байланыштуу тынчсыздануулар, өзгөчө, эгерде бул аракеттер жаңы түзүлгөн жана салыштырмалуу чакан диний же ишеним жамааттары тарабынан жүргүзүлсө, коопсуздукту жана социалдык стабилдүүлүктү камсыз кылуу шылтоосу менен бул жамааттардын мыйзамдуу ишмердүүлүгүн негизсиз чектөө үчүн саясатчылар тарабынан орунсуз түрдө колдонулушу мүмкүн. Мындай жамааттар «альтернативдүү чындыктарды» үгүттөө же «диний сезимдерди кемсинтүү» деп эсептелген жана бүтүндөй коомдун салттуу баалуулуктарына жана нормаларына туура келбеген диний же конфессиялык билдирүүлөрдү жасоо менен коопсуздукка коркунуч келтирген деп айыпталышы мүмкүн. Натыйжада, бул жамааттар дин же ишеним эркиндигине кабыл алынгыс чектөөлөргө дуушар болушу мүмкүн. Адамдар же мажбурлоосуз ынандыруу аркылуу өз ишенимдерине өткөрүү аракетин жасаган жамааттар, аларга каршы кастыкка жана зордук-зомбулукка алып келе турган бейкалыс пикирлердин, шектенүүлөрдүн жана терс стереотиптердин бутасы болуп калышы мүмкүн.

Мамлекет динди же ишенимди өзгөртүү жана башка адамдарды мажбурлоосуз ынандыруу укугун эркин жана толук ишке ашыруу үчүн мыйзамдык базаны жана социалдык шарттарды камсыз кылууга милдеттүү. Бул, башка нерселер менен катар, мамлекет жеке адамдардын динди же ишенимди өзгөртүү укугун (б.а. динди же ишенимди кабыл алуу, чыгуу же өзгөртүү укугун) коргоого милдеттүү экенин, ошондой эле жеке адамдарды жана башкаларды зордук-зомбулуксуз, коркутуусуз, куугунтуктабай өз ишенимине үгүттөгөн жамааттарды коргоого милдеттүү экенин билдирет.

Дин жана ишеним эркиндигин толук ишке ашыруу адамдар жаңы идеялар менен таанышып, маалымат таратып жана маалымат ала алганда гана мүмкүн болот. Бүгүнкү күндө, коммуникация

мүмкүнчүлүктөрү кеңейгендигине байланыштуу түшүнүктөрдүн жана жооп чаралардын өзгөрүүлөрүнүн негизинде өкмөттөр жана башка коомчулуктун коопсуздугун камсыздандырууга кызыкдар тараптар диний же ишеним плюрализминин негизинде коопсуздукту жана коомдук биримдикти өнүктүрүүгө умтулушу керек. «Плюрализмдин сөзсүз кесепеттерине» мамлекеттердин реакциясын талкуулап, Адам укуктары боюнча Европа соту: «мындай кырдаалдарда бийликтин ролу плюрализмди жок кылуу эмес, атаандашкан топтордун бири-бирине сабырдуулугун камсыз кылууда» деп белгилеген.¹⁰²

Белгилей кетчү нерсе, үстөмдүк кылуучу же таасирдүү диний/ ишеним жамааттардын башка жаңы жамааттардын түзүлүшүнөн же өсүшүнөн пайда болгон коркунуч сезимине байланыштуу, динди же ишенимди өзгөртүү көрүнүшкө каршы реакция катары коомдук баш аламандыктарга (мисалы, массалык демонстрацияларга) алып келиши мүмкүн. Бул контекстте мамлекеттер коомдук тартипти камсыз кылуу чаралары боюнча чечимдерге шыктанган нааразычылыктар же болжолдонгон провокацияларга апыртылган жооптор таасир этпөөсүн камсыз кылышы керек, анткени бул дин же ишеним эркиндигин мыйзамдуу ишке ашырууда өзүм билемдик же негизсиз чектөөгө алып келиши мүмкүн.

Миссионердик иш-аракеттерди жүргүзүп жаткан дин кызматчыларынын же чет элдик жарандардын коопсуздугуна байланыштуу тынчсызданууларды азайтуу үчүн көрүлүүчү чаралар

Негизинен, чет өлкөлүк жарандардын же дин кызматчыларынын («чет элдик миссионерлердин») динге өтүү иш-аракеттери, бул адамдар жергиликтүү динге ишенгендерге караганда, өз ара пикир алышууда ынандыраарлык же таасирдүү деп эсептелсе дагы, эч кандай коопсуздук көйгөйлөрүн жаратпайт.

102 *Serif Грецияга каршы*, Адам укуктары боюнча Европа соту (Арыз № 38178/97, 1999-жылдын 14-декабрындагы чечими), 53-абз.

Эгерде мурда мажбурлап динге келүүгө же басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүктү үгүттөө менен алектенгендигинин же алар келген өлкөдө мындай иш-аракеттерди жасоону пландаштырып жаткандыгы жөнүндө далилдер болбосо, ал адамдардын кайсы бир динге же ишеним системасына тиешелүүлүгүнүн айынан өлкөгө кирүүгө жана жашоого тыюу салынбашы керек. Бир өлкөгө кирүү үчүн виза талап кылынганда, эрежелер (көбүнчө өтүнмө ээси жөнүндө толук маалыматты берүүнү камтыган) өз өлкөсүндөгү арыз ээсинин жүрүм-турумун текшерүүгө мүмкүндүк берет. Эреже катары, мындай чаралар чет өлкөлүк жарандарга, анын ичинде дин кызматчыларына тиешелүү бардык маселелерди чечүү үчүн жетиштүү. Коопсуздук маселелери визалык арыздарды кылдаттык менен текшерүүнү талап кылышы мүмкүн, бирок бардык чет элдик дин кызматчыларынын өлкөгө кирүүсүнө жалпы тыюу салуу зарылдык критерийине жооп бербейт.

Сунуштоолор

ЕККУга катышуучу мамлекеттер

1. Катышуучу мамлекеттер адамдардын эл аралык укук тарабынан толук корголуучу динди же ишенимди өзгөртүү (кабыл алуу, чыгуу же алмаштыруу) укугун чектөө үчүн коопсуздук маселелерин шылтоо катары колдонбошу керек. Дин же ишенимди өзгөртүүгө жол бербеген же тоскоол болгон кылмыш, жарандык жана административдик чаралар жоюлууга тийиш.
2. Катышкан мамлекеттер динге келгендер дин же ишеним эркиндигинен толук пайдалана алышы үчүн зордук-зомбулуктан, куугунтуктан, коркутуудан же басмырлоодон корголушун камсыз кылышы керек.
3. Катышуучу мамлекеттер жеке адамдардын жана диний же ишеним жааматтардын мажбурлоосуз ынандыруу жолу менен динин кабыл алуу укугуна карата кандай гана болбосун чектөөлөр ЭСКПКнын 18(3)-беренесинде белгиленген бардык критерийлерге жооп беришин (мисалы, эгерде мындай аракеттерди жасагандыгы жөнүндө далилдер бар болсо же мажбурлоону колдонуу басмырлоого, кастыкка же зомбулукка алып келүүгө себеп болсо) камсыз кылышы керек.
4. ЕКУУга катышкан мамлекеттерди диний же ишеним жамааттарды өз динин же ишенимдерин таратууда, ар кандай иш-аракеттерине байланышкан чыңалууну же коркунучту жоюуну сүйлөшүүлөрүнүн негизинде жана кызматташтык аркылуу чечүүдө колдоо көрсөтүүгө чакырылат.
5. Катышкан мамлекеттер укук коргоо жана коопсуздук органдарынын кызматкерлери жана башка кызмат адамдары өздөрүнүн милдеттерин аткарууда жеке адамдардын өздөрүнүн динин же ишенимин өзгөртүү укугун, башкаларды да мажбурлоосуз ынандыруу аркылуу өздөрүнүн ишенимине киргизүү аракеттерин

урматтоосу үчүн зарыл болгон окуудан өтүшүн жана инструкция менен камсыз кылышы керек.

6. ЕКУУга катышуучу мамлекеттер чет өлкөлүк жарандарды өлкөгө киргизүүнү жана өлкөдө болуусун, анын ичинде диний кызматкерлердин динине же ишениминин негизинде, эгерде мындай адамдардын өз ишенимине мажбурлоо менен өткөрүүгө кылган аракеттери же басмырлоого, кастыкка же зомбулукка үндөгөн жек көрүүчүлүк пропагандасына катышкандыгы, же бул адамдар кабыл алуучу мамлекетте ушул сыяктуу иш-аракеттерди жүргүзгөндүгү жөнүндө так далилдер болбосо кирүүнү чектебеш керек. Кирүү же жашап турууга уруксатты чектөө же жокко чыгаруу улуттук мыйзамдарга толук ылайык келиши керек.

Диний жана ишеним жамааттары

7. Диний же ишеним жамааттары, анын ичинде алардын лидерлери, динди же ишенимди өзгөртүү абсолюттук укуктук коргоого ээ болгон дин же ишеним эркиндигинин ажырагыс бөлүгү (ошондой эле диний ишенимдердин атеизмге же агностицизмге жана тескерисинче өзгөрүшү) экенин таануусу керек.
8. Динге же ишенимге негизделген жамааттардын лидерлери салттуу баалуулуктарды коргоо же коомдук биримдикке көмөктөшүү үчүн башкалардын динин өзгөртүү укугун чектөө чакырыктарынан алыс болушу керек.
9. Диний же ишеним жамааттарга динди же ишенимди жайылтуу үчүн коммуникация жолдорун иштеп чыгууда башка адамдардын дин же ишеним эркиндигин урматтап, маданий жана социалдык чөйрөнү эске алуу менен аракеттенүүгө жана ошондой эле жеке динчилдерге башка адамдардын тандоолорун урматтоону көрсөткөн байланыш ыкмаларын жана жолдорун үйрөтүүгө сунушталат.
10. Диний же ишеним жамааттарга, ошондой эле диндер аралык органдарга же диний кеңешмелерге мажбурлоону

колдонбостон, өз динин же ишенимин жайылтуу үчүн ыктыярдуу жүрүм-турум кодекстерин же жетектөө принциптерди иштеп чыгуу сунушталат.

11. Диний же ишеним жамааттарга дин же ишенимдерди жайылтуу ишмердүүлүгү менен байланышкан ар кандай чыңалууну же коркунучту жоюуда формалдуу жана формалдуу эмес шарттарда сүйлөшүүлөр жана кызматташуу аркылуу бардык мүмкүнчүлүктөрү менен аракет кылуусу сунушталат. Мамлекеттер бул аракеттерди колдоого чакырылышат.

Жарандык коом

12. Жарандык коом уюмдарына дин же ишенимдерди жайылтуу ишмердүүлүгү менен байланышкан ар кандай чыңалууну же коркунучту жоюуда сүйлөшүүлөр жана кызматташтык аркылуу диний же ишеним жамааттардын аракеттерин колдоо сунушталат.
13. Жарандык коом уюмдарына диний же ишеним жамааттардын өздөрүнүн ыктыярдуу жүрүм-турум кодекстерин алардын динин же ишенимин мажбурлоосуз жайылтуу боюнча жетектөө принциптерди иштеп чыгуу аракеттерин колдоо сунушталат.
14. Жарандык коом уюмдары зордук-зомбулукка, куугунтукка, коркутууга же басмырлоого дуушар болуу коркунучтагы динге же ишенимге жаңы кабыл алынгандардын абалына көңүл бурууга жана алар өздөрүнүн дин же ишеним эркиндигинен толук пайдалана алышы үчүн тийиштүү колдоо көрсөтүүгө чакырылат.

Массалык маалымат каражаттары

15. Мамлекеттик жана жеке жалпыга маалымдоо каражаттары конверсиялык ишмердүүлүккө карата объективдүү жана так маалыматты, анын ичинде динге өткөндөрдүн дин же ишеним эркиндигин ишке ашыруу укугу жөнүндө маалыматтарды берүүгө үндөйт.